

જીવ્ય ચોપડીના અર્થ

C-૪૪૨

મુદ્રેલી રીત મુજબ.
વર્નાક્યુલર ટેકસ્ટ બુક્સ રીવિઝન કમિટીએ
તૈયાર કરેલી.

જીવ્ય ચોપડીના અર્થ.
1921 15-7-1921

કવિતાની સમજૂતી; પાઠના સવાલ તથા સાર;
ભૂગોળ; અધરા શબ્દો; જોડાક્ષર; દ્વિલ.

રચનાર—એસ.સી. સી. ડી. એન્ડ કો.
રચનારનું દેકાણું—શાહપોર—મુરત.

પ્રતિદ્ધ કતા—C. M. Shah.

પ્રતિદ્ધ કરવાનું દેકાણું—શાહપોર—મુરત.
આ પુસ્તક સને ૧૯૧૭ના ૨૫ મા આશ્વિન મુજબ
રજીસ્ટર ક્રમાંક છે

જાણનાર—નારાયણરાવ લક્ષ્મણરાવ નીકમ
જાણવાનું દેકાણું—શંકર પ્રી. પ્રેમ ચક્રાના પુલ્કર મુરત.
મે. સને. ૧૯૨૧ મે. ૦-૪-૦ [સં. ૧૯૧૭

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કોપીરાઈટ સંગ્રહ
602

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૪૪૨૨ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ ૮૦૦૭ મોચીના યથા

વિષય ૨/૩૨૦/૧૦૦૦૦૦૦૦૦૦

બીજી ચોપડીના અર્થ.

પાઠ ૧.

જઠેબલ

પ્રધાર=ભાકડાનું કામ

કરનાર

કડીએ=એ ઈટિનું કામ

કરનાર

મધમધવું=પ્રુચ્છબોથી

બહેક બહેક ચપ રહેવું

પવન=વાનું વાવું

વાસ=સુમધ; પીમળ

તળાવ=જેની ચારે

બાજુ જમીન અને

વચમાં પાણી હોય તે

પહાડ=મોટા ડુંગર

પાકર=પ્રુક્ષી જગા

ધર્મશાળા=મુસાફરોને

વગર ભાડાની ઉતર-

વાની જગા

વટેમાર્ગ=મુસાફર

ઓસરી=ઓટલી

સુરજઝરવિ

અજવાળું=સુરજ; દીવા

વજેરનો પ્રકાશ

ધોર=બીક ભાગે એવું

ઝમઝમે=પ્રકાશે

ઉગસ=ઝાંખું અજવાળું

સરજ્યાં=મનાવ્યા

કળાતું=સમગતુ

પાડ=ઉપકાર, આભાર

યાદ=ફામ; સરત

ઉપકાર=પાડ; આભાર

ભક્તિ=ભજન

સાર—દરરોજ ધન્યરની ભક્તિ કરવી.

પાઠ ૨.

કવિતાના અર્થ.

વર્ણન=કહીકત

મવૈયા=ગાયન કરનાર

મધુર=મીઠું

ધંમેર=પક્ષી

અમર=અમરો

મુદ્ધાં=મુસલમાનનો

વિમાળ

તૂથ=અનાજ

અંધકાર=અંધારું

મુજ=મારા

પંખી=પાંખવાળા જન-

વર; પક્ષી

વહાણું વાયુ=સવાર ચપ

વીલી ગઈ=પુરી ચપ

પૂર્વે=પૂર્વ દિશામાં

ઝમઝમાટ=પ્રકાશ; તેજ

ભાત ભાતના=તહેવાર

દીસે=જણાય; દેખાય

પાન=પાંદડાં, પાંતરાં

મેના=એન જાતનું સુંદર

પક્ષી

પુટડા=રૂપાળા; શોભિતા

તેજ=પ્રકાશ

દીકું=ઝાંખું; દીકું

મોહું કાળું ચમું=દેખા

તા બંધ થયા; સંતાપ

ગયા

પ્રજાખાંચા=ગલીકુંચી;

છુપી જગા

૨] ખીજ ધોરણ માટે પદાર્થ પાઠ ભાગ. ૨. પાંચ આના.

ખોજે=શોધે	ફૂટે	નાતું પહેલું પખવાડીઉં
ભક્તજનો=ભગતો	નહિ ભૂત=વગર ચૂકે	વદ=અંધારીઉં, મહીનાતું
ધ્યાન ધરે=આખોમીચી	તાજ=તરતના ખીલેલાં	ખીજું પખવાડીઉં
પરમેશ્વરને જુએ	ટોજે=ટોળાખંધ	પખવાડીઉં=પંદર દિવસ
ગાન=ગાયન	વીરા=માધ	અમાસ=હિંદુ મહીનાનો
દાતા=સખી; ઉદાર	મગન=પુશી	છેલ્લો દિવસ; જે દિવસે
દીયે=આપે	કેર=તું	ચંદ્ર ખીલકુંલ ઊગતો
રૂડું=સાડું ધણું	ધ્યાન=ચિત્ત; મન	નથી તે દિવસ
બાંગ=પુમ પાડીને નિ-	પાઠ ૩.	વજ્ર=લુગડાં
માજ પઢવી તે નિમાજ	વરસ=ખાર મહીના	પંખા=વીંજણા
પઢવાને માટે પુમ	ઋતુ=મોમમ રત	ચોમાસુ=વરસાદની ઋતુ
પાડવી તે	મહીનો=ત્રીસ દિવસ	ખજેવ=રાખડી બાંધવાનો
તણો=નો	કારતક=હિંદુ વરસનો	દિવસ; આવજી સુદ ૧૫
ઉદય થયો=ઉઠ્યો	પહેલો મહિનો	જનોષ પહેરવાનો
કમળ=કમળતું ફૂલ	તહેવાર=આનંદનો દિવસ	દિવસ
પત્ર=પાંખડી	શિઆજો=ટાઢની મોસમ	દશેરા=રાખડી છોડવાનો
ખોલે=હંધડે; ખીલે	ઉઠાડે છે=ચગાવે છે,	દિવસ; આસો સુદ ૧૦
કમંગી=હોંસીલા	ઉતરાણુ=સંકાંત સૂરજ	દિવાળી=હિંદુ વરસના
ધાય=દોડે; ઊડે	તું ઉતર તરફ જવું તે	છેલ્લા મહીનાનો છેલ્લા
દોર=ચોપગાં જનવર,	રત=ઋતુ; મોસમ	દિવસ; આસો વદ
પશુ	જડા=ગટ કુમાસના	અમાસ
ચારો=ખાવાનું	હોળી=ફાગણ સુદ પુનેમ	પર્વ=તહેવાર
વેલી=વેલા	સુદ=અજવાળીયું; મહી-	
ધીમે ખીલે=ધીરે ધીરે		

બીજા ધોરણનો “સુખગણિત શિક્ષક” પોષ્ટા છે આના. [૩

સવાલ-વરસની ઋતુ કેટલી ને તે કષ્ટ કષ્ટ? દરેક ઋતુ કેટલા મહીનાની અને તે મહીના કયા કયા? વરસના મહીના કેટલા? મહીનાના દિવસ કેટલા? પખવાડીઆં કેટલાં? અને તે કયા કયા? પખવાડીઆના દિવસ કેટલા? મહીનામાં પુનેમ અને અમાસ કેટલી આવે? મહીનામાં બીજી તિથિઓ કષ્ટ કષ્ટ આવે, અને કેટલીવાર આવે? શિયાળો, ઉનાળો, અને ચોમાસાને શેની માસમ કહે છે? દરેક ઋતુમાં કયા કયા તહેવાર આવે છે અને તે કષ્ટ તિથિએ આવે છે?

પાઠ ૪.

મેળો=ધણાં માણસો
અને ગાડી ઘોડા વ-
ગેરેની ઠઠ

ઝાકળઆઠમ=આવશ્ય વદ
આઠમ; જ-માષ્ટમી

કડકડતાં=અસ્ત્રીવાળાં

ભાષ્યાંધ=દોસ્તદાર

ઠઠ=ગીરદી; બીડ

વખુટા=જુદા

દુકાન=માલ વેચવાનું

ઠેકાણું

કંસારા=તાંબા પિત્તળનાં

વાસણુ બનાવનારા

તથા વેચનારા

તાંબુ=લાલ રંગની ધાતુ

પિત્તળ=તાંબુ અને જ

સતની મેળવણીથી

બનેલી પીળા રંગની

ધાતુ

સુખડીઆ=મિઠાઈ બ-

નાવનાર

હાટ=દુકાન

કોપરાપાક=કોપરાનો

બનાવેલો પાક

મિઠાઈ=અરદી; પેંડા

વગેરે

ખડકેલી=ઝાઠવેલી

ખરાદી=સિંધાડા હપર

ધાટ હિતારનારા

સામાન=ચીજો; વસ્તુએ

પલંગ=છત્રીવાળો કોચ

પારણું=હાંડાળા જેવું

ઘોડીકું

કોચ=એ બાજુએ તકી-

આવાળો. પલંગ

કાપડીઆ=કાપડ વેચ-

નાર

સુતરાઉ=સુતરનું બના-

વેલું

બિનનું=ઘેટાનાં વાળનું

રેશમી=રેશમનું બના-

વેલું

શણુ=એક જાતનો છોડ

એની છાલનાં દોરડાં

તથા કપડાં બને છે,

૪] સુરત શહેર તથા ચૌર્યાસી તાલુકાનો બૂ. શિ. અઢી આના.

સરૈયા=અત્તર ગુલાબ- બળ, ધુપેલ વગેરે વેચનાર બહેક બહેક=મધમધ લીલોમેવો=તાળાં પા-	કાં ફળ દ્રાક્ષ=દરાખ ચોગાન=ખુલ્લું મેદાન મદારી=ખેલ કરનાર ખેલ=રમત	સિપાઈ=ચોળીદાર સવારો=ધોડે બેસી ફ- રનાર સિપાઈ
---	---	---

સવાલ—ગોઠળઆઠમના મેળામાં શું શું જોયું ?

પાઠ પ.	ધાટ=ઈલાજ ઉપાય રાસ=દોરડું ઢગલેઢગલા=ધણી દોસ્ત=ભાઈપંથ ફક્કડ=સારા પછવાડે=પાછળથી રખેવાળ=સાચવનાર સજ્જડ=જોરથી ઝપાટો=સપાટો અથડાયું=અફળાયું ચકરી=તમ્મર છુંદાઈ=કચડાઈ લોહીલોહાણુ=લોહીથી ખરડાએલું વાડીવાળો=વાડીનો માલીક	લપડાકો=તમાચા જીવ લઈને નાઠો=ખૂબ દોડયો ફરીને=પાછળ ઢોલો=થપ્પડો ફળ=ફાયદો; લાભ કવિતાના અર્થ અસર=લાગણી સંગ=સોખત; સંગત રંગ=અસર; પાસ પ્રેમ=પ્યાર ઠામ=ઠેકાણું દરશે=લેખો રહેશે ખુરો=નહારો; ખરાબ મે'તા=મહેતાજી ભાઅજાણી=નસીબદાર વિદા=ઇલમ; બજુતર; હુનર
--------	--	--

નઠારી=ખરાબ
સોખત=સંગ
પટેલ=ગામનો ઉપરી
વાડી=ફૂલ ફળના ઝાડ
છોડવાળી જગા
મઝા=ગમત
શેખી=પતરાજી
પારકાં=પરાયાં; બીજાં
માને=કબુલ કરે
આખરે=અંતે; છેલ્લે
ઝાંપો=કાંટાનો દરવાજો
ખાસાં=સારાં મનનાં
નિજાન=ખેલાણી
તાકીને=ધારીને
લૂમ=ઝુમખો
તૂટી પડે=નીચે પડે

ત્રીજી શાપડીનો "ડીકટેશન શિક્ષક" ગ્રંથ આના. [૫

સાર—નકારી સોખતથી તેની નકારી અસર આપણા પર થાય છે માટે નકારા માણસની સોખત કરવી નહિ પણ સારા માણસની કરવી.

પાઠ ૬.	પોળ=મોટી ખડકી	હતરી ગયો=સાંધામાંથી
રખડેસ=રખડતો	અટક્યાળાં=અડપલાં;	ખસી ગયો
ખાતાં પીતાં હતાં=પૈસે	પલાજ=ઉપાય	બેંકડો તાણતો હતો=
ટકે સુખી હતાં	વંઠી જશે=ખગડી જશે	મોટે સાદે રાગ કાઢી
વયે=ઉંમરે	સીધું ચાલવું=તોફાન	રડતો હતો
પાર રહ્યોજ નહિ=	મસ્તી ન કરવી	હાડવૈદ=હતરેલું હાડકું
ધણોજ રહ્યો	ખહાને=નામે	ખરાખર બેસાડનાર વૈદ
વધાઇ=વધામણી; ખૂશ	ચોટું=જ્યાં ચાર રસ્તા	લેપ=ખરડ
ખખર	બેગા થતા હોય તેવો	ઓસડ વેસડ=દવા ને
ઓવારણાં=દુખડાં	ખખર	તેના ઉપાય
ફાઇ પગલું=ફાઇના	રઝળતો=રખડતો	વલે=દશા; ભુંડા હાલ
તરફથી જે પગલું ખાં-	ટોળું=જથો.	ખો=આદત; ટૈવ
ધવામાં આવે છે તે	મસ્તી=તોફાન	શિખામણુ=ફાયદાની
બેટ=પનામ	લાતાલાતી=લાતખાજી	વાત; ખોધ
લાડીલો=લાડમાં હજારેલો	લાત=પાછળો પગ મા-	સુધરી ગયો=કુટેવ છોડો
લાડકવાયો	રવો તે	દીધી
કુટેવ=નકારી ટેવ		

સાર—નિશાળનું નામ દર્ષ રસ્તામાં રઝળવું નહિ, અને નકારાની સોખત કરવી નહિ.

પાઠ ૭	પ્રમાણે ચાલનાર	લવારાં=ખકરીનાં ખચ્ચાં
જહી=પોતાની મરજી	વાહરડાં=ગાયના ખચ્ચાં	પાડાં=બેસના ખચ્ચાં

૬] બીજા ધોરણ માટે મુખ્યગણિત ને ડિક્ટેશન શિક્ષક.

ખડકરાં=ધેટાનાં ખચ્યાં	ધણી=માલીક	ઠરેલ=ઠાલી
નીરતો=નાખતો	સાયવણ=સંભાળ	નાદાન=સમજાવું વગરનું
ખાંધે=ખભે	તકરાર=વઢવાડ; રકઝક	સંભાળ=ખરદાસ
ઝોક=ખકરાં ઘેટાં રાખવાનો વાડો	શિકારી=શિકાર કરનાર	સપડાઈ પડશે=હેરાન થશે; પકડાશે
છાંયે=છાંયે; છાંયડે	અખણુ=ઓળખાણ વગરનું	જક=જક; હક
વાંસળી=વાંસની ખતાવેલી વગાડવાની નળી	મોજ=મજા, આનંદ	ભાગ=દાવ; તક
પાવો=પીસવો; રિસોટી	અભાગીઈ=કમનસીબ	સટકી ગયું=છાનું માનું નાશી ગયું
હુકું=ગરમી; મદદ	પાઠ ૮.	ઠેકવા=કુદકા મારવા
જતન=રક્ષણ; સંભાળ	ગાંધતો=પૂરી મૂકતો	પાદર=ગામના ઝાંપા
રખારી=ઢોર ચરાવનાર	ચેન=સુખ; મજા	બહારની જગા
ઊંચી ગઈ=ઊંડી ગઈ; દૂધ દેતી બંધ થઈ	બંધીખાનું=કેદખાનું	વગડો=જંગલ
જાળવતો=સાયવતો	ચાંદની=ચંદ્રનું અજવાળું	કોતર=ગુફા, બખોલ
વિઆય=જાણે	ખેલવું=રમવું	કમોતે=વગર મોતે

સાર--માખાપ મહેતાજી વજેરે કોઈ સારી શિખામણ આપે તે મુજબ ચાલવું, હક કરવી નહિ.

પાઠ ૯.	રીસ=ચુરસો; મિજાજ	ભાઈભાડું=સગાવહાલાં
રસાળ=રિસાળ જાય તેવો	છેડો=પાર	જમણું=જમવાનું
સહેજ સહેજ માં=જરા	ભાગ્યે=કદાય	ચીસ=ખીકથી ખુમ
જરા વરમાં	આડોશીપાડોશી=આસપાસ ધરના રહેનાર	પાડવી તે ટેવ=આહત

નકામો=અમથો	વેદના=દુઃખ	પરતાયો=દીલગીર થયો
ટોંગ=ફેલ	મુદલ=ખીલકુલ; જરાપથ	નડે છે=હેરાન કરે છે
સાર—જરા જરા વારમાં રિસાઈ જવું નહિ.		
પાઠ ૧૦	ધીરજ=સચ્ચરી	ગઢ=કિલ્લો
જળ=કરોળીયાનું પડ;	નીરાધાર=નકી	સાથી=સોબતી
જળું; ફાંદો	ખંત=ચેતક; કાળજી	વડો=સાથી
ફરીને ફરીને=વારંવાર	ચતન=મહેનત	વડો=મોટો
વિષે=ખાખત	ચગડાઈ=છુંદાઈ, દયાઈ	સરદાર=ઉપરી
વણુ=વગર	તળે=નીચે	ધૂમી રહ્યો=આમથી તેમ
તૂટેલે=તૂટી ગયેલે	મોત=મરણ	ફરી રહ્યો
તાંતણે=તારે	તજી=છોડી	દાવ=લાગ
મહેનત શરૂ કરી=મહે-	અનંત=અણખ	પેંતરા=ડગલાં; પગલાં
નત કરવા માડી	લાભ=ફાયદો	નજર ફેંકી=જોઈ
માટ=માટે	પામે=મેળવે	પૂર જોસથી=ખુશ
ફાંચો=પાર પડ્યો	પાઠ ૧૧	જોરથી
ખાટ=ઉપાય; રીત	ચક્રિહ્વલુ=ઝોક જાતની	ભૂલથાપ=ભૂલાવો
બીડ્યો=હોંસથી મંડ્યો	રમત છે.	આખાજી=ખન
રહ્યો	કચ્છ=કાછડો	દાવ=રમતનો વારો

સાર—શરીરની સાથે મન કેળવાય એવી રમતો રમવી.

પાઠ ૧૨.	ડગલું=પગલું	વચન=મોલ
દઢ મનવાળો=પાકા	રંગજામ્યો=મજા આવી	ખાતરી=ભરોસો
વિચારવાળો	પછી તો ધુળ=પછી	સુનું=વરતી વગરનું
જેંડીદડા=ફડો અને તેને	કંઈ મજા પડવાની	મો ફેરવી=મોં ચઢાવી
ફેંકવાની બાકડી	નથી.	પીડા=પંચાત; દુઃખ

૮] ત્રીજી ચોપડીનો "ડિક્શન શિક્ષક" ગ્રંથ આના.

મન ડગવા દીધું નહિ=	કુટુંબ=વંશ; ઓલાદ	ભપકાદાર=રોપવાળા
‘મરજી મુજબ કર્યું’ નહિ	છંછડે=હરકત કરે	દુભવો=મન દુઃખી કરો
પાઠ ૧૩.	પીઠ=વાસો	તુકસાન=પગાડ
મધમાખી=મધ ખના-	ખાટ=શરીરનો આકાર	સ્વાદે=લહેજતથી
વનારી માખી	સોહામણી=શોભિતી	નવાધ=અચરજ

સાર—કોઇનું બહુ કરીએ તો આપણું બહુ થાય અને કોઇનું યુરૂં કરીએ તો આપણું યુરૂં થાય.

પાઠ ૧૪.	તોષ મયો	વાંક=ગુનો; તકસીર
મોસાળ=માના બાપનું	અંગેઠી=પૌંક પાડવાની	સાળું=આપું
ધર	ધુણી	ઉતાવળ=ઝડપ
આંખ ટાઢી થઇ=સં-	ઉલટમેટ=હોંસથી	ઠેસ=ઠોકર

સાર—૧) કોઇ પક્ષ કામ ઉતાવળથી કરવું નહિ ૨) જેવું આપણું સમજવું, તેવું જ સામાનું સમજવું.

પાઠ ૧૫	પજવે=દુઃખ દે	ધટે=ઝોછી થાય
તકતો=આરસો	કુટી બદામ=ખોટી બ-	નંદે=ખોટું
ઝુટ=એકદમ ઝડપ મારી	દામ; ધણીજ નજીવ	બળવંતા=ભેરાવર
લઇ બેવું તે	કિંમત	ભેજ=બરાપણ
સરી પડ્યો=બપથી ગયો	સહીઅરો=બેનપણીઓ	કભેજ=કંકાસ
બરડ=ઝટ ભાંગી બચ	કટ્ટા=એકબીબની સાથે	કેમ્પ=કોષ
એવો	બોલવું કે રમવું	પાઠ ૧૬.
પછાડીએ=અફાળીએ	નહિ તે	રામચંદ્રજી=અયોધ્યામાં
ખેંચતાણુ=ખેંચાખેચી	કવિતાના અર્થ	એ નામના રાજા મધ
કાયર=હેરાન	આપણું=આપણે	ગયા તે. (મોકો
	શોક=દીલગીર	એમને પરમેશ્વરનો
	જાન=આપણે	અવતાર માને છે)

બીજા ધોરણ માટે દિશા શિક્ષણ છ પાઠ ૬૬

ધ્રુવ=મરુ	ખીજવાયા=ગુસ્સે થયા	માદળીયું=તાવીજ
મહારાટ=મહારામણુ	ઝાડ=ખેળો	ધીરા=ધીરજવાળા
છેવટે=આખરે	ઝોડકપટ=નજર	છાનાં=મુંગો
ફેરવવા=બદલવા	ધંતરમંતર વાળો=પીછી	પ્રધાન=વજીર
ફાર્દા=ખોટી મહેનત	ફેરવી કે મંત્ર ભણી	દર્પણુ=આરસી
ગણકાર્યુ=માન્યું	સાર કરનાર	દશરથ=રામચંદ્રજીના
ડસકાં=રડતાં રડતાં	જંત્ર=માદળીઆમાં	બાપ
આચક્ષ આવા તે	ધાલવાનો મંત્રનો	મહારાજ=મોટા રાજા
રાણુ=રડવાનું તોફાન	કાગળ	શ્રી=સારા; શૈભાયમના

સાર—અક્ષલ વાપરી મુક્તિથી કામ કરવું.

પાઠ ૧૭.

વગર વિચાર્યું=વિચાર
વમરનું

બેડું=બધી ધણિઆણી

કચરો પુંબે=કચરો

વજેર

પરવારી=નવરી ચમ

કથા=કથર સંબંધી

વાત

મળતું=પેદાશ થતી

મુજરાન=મુજરા

છોકરાંછીયાં=છોકરા

છોકરી

પેટે=પોતાને

ઝોડું આવતું=ઘીલ-
ગીર થતી

પાપ=ખોટાં કામ

આધાર=ભરોસો

સારું=ભલું; કલ્યાણ

આંગણું=બારણા આ-

ગળની જગા

તરફડતું=તરફડીઆ

મારતું

દયા=વહેમ

ઉછેરીને=મોડું કરીને

લોહિઆળું=લોહીવાળું

ગુસ્સો=રીસ

બેડું=ગાગર ને ઘડો

ભણી=તરફ; બાળુ

ભાંગીટૂટી=સમજામ

નહિ તેવી

ખેલી=ખેલ

મૂખ=ખેવકુદ

અભાગણી=કમનસીબ

પુત્ર=છોકરો

જીવ=પ્રાણ

વળે=કામ આવે

જાન=જીવ

૧૦] સુરત શહેર તથા ચૌર્યાસી તાલુકાનો બૂ. શિ. અઢી આના.

પાઠ ૧૮.	છાપખાનાવાળા=છાપ-	ડરતો=ખીતો
સંદેશો=અખર	ખાનાનો માલીક	પંપાળી=હાથ ફેરવી
ખોડંગતો=ભંગડાતો	ગોઠવણુ=અંદોળરત	ડર=ખીક
મદદ=આશરો	ગાડ=સંભાળ રાખનાર	નજીક=પાસે; સોડે
કુંદાળું=ગરમ	સરનામું=ઠેકાણું	ઠરાવ=કરાર; અચોક્ષી વાત
પરાળ=ભાતનું ધાસ	રટેજન=આગગાડી ઉભી	ઝપાટાખે=દોડતો
છાપું=ચાલતા વખતની	રાખવાનું મુકરર	અખરદાર=હોશિયાર
અખરનો છાપેશો	ઠેકાણું	આઠ ઠલાકમાં ૧૫ મિ-
કાગળ	અડખડાટ=અવાજ	નિટ બાકી=જાણ વાગે
	સિસોટી=પિસવો	

સાર—૧) કુખી પ્રાણીપર દયા રાખવી. (૨) જનાવરોને કેળવવાથી તેઓ માણુસ જેવું કામ કરી શકે છે,

પાઠ ૧૯.	માથું મારી=હિંમત કરી	ધરાયો=તરપત થયો
રીતસર=નિયમસર	કોણી=હાથને વાળવાનો	હડસેલો=ધકડો મારી
વારો=દાવ. વખત	વચ્ચે સાંધો	વેગળા=આધા; દૂર
તોફાની=મસ્તીખોર	ઢીમણું=ઢીમું	ખજાડી=વળગાડી
ખસેડી=આધો કરી	છાતીવાળો=હિંમતવાન	પેટભરી=જોઈએ તેટલા

સાર—૧) ગરીબ માણુસને મદદ કરવી. ૨) ઇશ્વરે આપણને બળ આપ્યું હોય તો તે ગરીબ માણુસને મદદ કરવામાં વાપરવું.

પાઠ ૨૦.	દેખાવડો=રૂપાળો	શાહજીદો=પાદશાહનો
અલીશા=વારસ ચનાર	સુખો=સુખેદાર	હીકરી
પાદશાહ=મુસલમાન	નીમણુંક=ગોઠવણ	શાહજીદી=પાદશાહની
રાખ	કુકમ=આગા	હીકરી
ફરખાર=રાજકચેરી	ખાસબગુદો; ખાનગી	ચીતરામણુ=ચિત્ર

શ્રીભૂ ચોપડીનો “ડિક્શન શિક્ષક” ત્રણ આના. [૧૧

તહેનાતમાં=ખીજમતમાં	ઝોળખાણને લીધે	ઘીલ=મન
હજુરમાં	મરજમાં આવે તેમ	ઘીલગીરી=નાખુશી
ઊકરવાદી=નાદાની	બોલનારો	ઝોદો=હકુમત
કારણ=સુખમ, મતલબ	અરજ=વિનંતી	નીચો=નીમણુંક કરી
નામદાર=પ્રખ્યાત; ના-	ફરજ'દો=અચ્ચા; છોકરાં	કઠણ હેયાનો=હયા વગ-
મીચો	ભાડ=વહાલ	રનો
ફરમાવશો=હુકમ કરશો	અક્ષા=ખુદા; પરમેશ્વર	રદ કરવું=ફેરવી નાખવું
સમજુતી=સમજણ	ગુનો=વાંક; તકસીર	આરખ=અરખસ્તાનનો
મોઝે ચહેલો=વધારે	માફ=ક્ષમા	રહેવાસી

સાર—ખાણસતી રીતમાં ઉપરથી તેના ગુણની પરીક્ષા થાય છે,

પાઠ ૨૧.	આસપાસ=આગુખાણ	ખાનાઈ જનાવર
આંધળો=જેને એ આંખે	કોહલાં=ફાડી ખાનારા	ખોંખારો=અવાજ
દેખાય નહિ તે	જનવર	આડે=અવળે
ભંમડો=લુભો	વાધ=ફાડી ખાનાઈ ચટા-	ફુવા=આશ્ચિય; આશિ-
ઢેકાઢળીઆ=ખાડા ટેકરા	પટાવાળું જનવર	વાંદ
માળા=પક્ષીનાં ધર	વડે=કુતરા જેવું ફાડી	ધોરી=મોટા; સરિયામ

સાર—એક ખીજને મદદ કરવી.

પાઠ ૨૨.	નદી=મીઠા પાણીનો રેલો	કુદકો=છબંગ; ફબંગ
પડછાયો=ઝોળો	પર્વત અથવા સરોવર	પૂલ=નદીપરથી જવાને
ભાજોળ=ફરવાળો; ફર-	માંથી નીકળી તળતી	આંધેમે રસ્તો
વાળ પાસેનો જનર	જગમાં મધ ખીજ	ચાક=વિસામો, આરામ
ભાગ=હિરસો	નદી કે સમુદ્રને મળે	અદેખો=ખીજતું સાઈ
ખાર=કિનારો	છે તે	જેમ બળે એવો

૧૨] ખીજ ધોરણ માટે મુખગણિત શિક્ષક ને ડિક્ટેશન શિક્ષક

લોભી=લાલચું	પડાવી=ખુચવી, છીનવી	મુમાબયું=ખોયું
તરાપ=કુદકો; છલંગ	દાનત બગાડી=પડાવી	તાકે=ધારે; વિચારે
ખોળ=શોધ; તપાસ	લેવાની ઇચ્છા કરી	

સાર—લોભ કરવો નહિ.

પાઠ ૨૩.	વગેરેને એક જાતનો	ધુટું મુઠી દીધું=છોડી
ખરીદ કર્યું=વેચાતું	રોગ થાય છે તે	દીધું
લીધું	દરકાર=પરવા	અબડાથો=અડકાથો
સંદેહ=વહેમ; શક	ઠાવડું=ડાહું	બરોસો=વિશ્વાસ
હડખવા=કુતરા કોહલાં	અચકું=ડાકું	

સાર—આપણી આંખે ખરું દેખાયું છતાં ખીજ પર બરોસો રાખી ચાલવું નહિ.

પાઠ ૨૪.	વિના=વગર	જાની વસ્તુ લઇ
લખોટો=મંજો	સજા=શિક્ષા	લેવી તે
છાનોમાર્નો=ગુપ્તગુપ્ત	શુભીશ=વીસરીશ	ચોર=છાની રીતે ખીજ-
બગાડયું=ખરાબ કર્યું	ચોરી=છાની રીતે ખી-	ની વસ્તુ લેનાર

સાર—ચોરી કરવી નહિ.

પાઠ ૨૫.	બાળે=જુએ	ઝૂલતાં ને સમાતાં=પા-
કવિતાના અર્થ.	નીર=પાણી; જળ	ણીમાં આમ તેમ
ભાયડો=મરદ	તાંહી=ત્યાં	ડોહ્યાં કરતાં અને
શાણો=કાંચો	નિહાળ્યું=જોયું	તેની અંદર સમાઇ
બહાદુર=જોરવાર	માંહી=અંદર; માં	જતાં
આવન્ધા	ડયોં=ખીંચો	સાદ=અવાજ

બીજા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” જે આનો. [૧૩

ભલાં=દયાળુ	પાઠ ૨૬.	કપરા=અધરા; સખત
દેવી માતા=દેવી	ભરપૂર=ભરેભો	લાયાર=નાયાર
વહે=મોઢે	પૈસે ટકે ખાલી=ગરીબ;	મુલ=કિંમત
માયું હલાવી=ડોકું	પૈસા વગરનો	મુકામે=ઘેર
ધુણાવી; ના કહી	હાલત=દશા	હૈયું ભરાઈ આવ્યું=
સંપત=દોહત	ખુરી ગયું=ઓછું થયું	રડવું આવ્યું
મહેર=મહેરખાની; દયા	ખુઅસુરત=દેખાવડો	પંપાળતા=હાથ ફેરવતા
જગનાથ=જગનો ધણી;	હેત=પ્યાર	ખરદાસ=ચાકરી
પરમેશ્વર	દેશાવર=પરદેશ	પરવડે=મોજે; પાલવે

સાર—દરેક માણસે પોતાના પાળેલા પ્રાણીપર ધણેજ પ્યાર રાખવો અને જરાપણ દુઃખ દેવું નહિ.

પાઠ ૨૭.	લજબ્યું=જરમાબ્યું	વટાવી=ઓળંગી
ઝરો=પાણીનો વહેજો	જરીર=ડીલ	વખોડવું=ધિકારવું
ઝરાવ=દેખાવ	લલકારવું=લલકારથી	મોહી પડવું દટું=રાજ
આંખ=નજર	ખોલવું	થયું કવું
નારાજ=નાખુશ	ચમકી=ચોંકી	ફસાવી દીધું=દુઃખમાં
ખખડવું=હોઠ હલાવી	પારધી=શિકારી	નાખ્યું
મનમાં ખોલવું	છેડો=પૂઠ	

સાર—કોઈપણ સ્ત્રીજને વગર વિચારે વખોડવી કે વખાણવી નહિ.

પાઠ ૨૮.	ખચકાં=ડાકાં	જજોએ ખેસી ધાટ
ઝહેર=જેમાં છોખધ	જરદી=પીળી	ધડે તે જજો
ને હારખધ ધરો હોય	પાસ=અસર	ધગધગતા=ધણાજ ઉના
અને સારાં સારાં બ-	આંગણે=ખારણે	નકલ=ખીખનું ભોંધને
જર હોય તે	કોલ=પેદી; હુહાર જે	કરવું તે

૧૪] સુરત શહેર તથા ચોર્યાસી તાલુકાનો બૂ. શિ. ત્રણ આના.

સાર—કોઇની નકલ કરવી નહિ

પાઠ ૨૬.	ટાંકણે=ટાંણે; અવસરે	મતથી
વરો=જમણુવાર; ન્યાત	મેળાપ=મુલાકાત	ખપ=જરૂર
ધી=તાવેલું માખણુ	ચામડી=લડી	રંક=ગરીબ
પીયર=ઐરીના આપતું	રડયું ખડયું=જવલ્લે	ભારેખમ=ભારખોજ
ધર	લેખવે=ગણે	વાળા
મણુ=૪૦ શેર	મોંઘે ભાવે=ધણી કિં.	માન=આખર; ઇજ્જત

સાર—ભારેખમ થઇ ખુણે બેસી રહીએ. તે કરતાં બહાર પડી બધાના ઉપયોગમાં આવવું સારું છે. એમ કરવાથી વગર માગે માન મળે છે.

પાઠ ૩૦.	તરાપ=છલંગ	નોખત
કુંવર=રાજનો છોકરો	ઠેકાવી=ઠેકડો મરાવી	નિશ્ચાન=ધન; વાવટા
આપકર્મી=આપની કમાઇ	સેના=લશ્કર	દુસ્મન=શત્રુ
ખાનાર	હિંમત=હામ	ફોજ=લશ્કર
આપકર્મી=પોતાની ક.	લૂણુ=અનાજ	તક=દાવ
માઇ ખાનાર	ફતેહ=જીત	સરદારી=ઉપરીપણું
રાજપાટ=રાજગાદી	પ્રાર્થના=પરમેશ્વરના	નાસભાગ=નાસાનાસ
તીર્થ=પવિત્ર જગો	કાબાવાલા	કુંવરી=રાજની છોકરી
ભાભી=ભાઇની વહુ	તડંગધુમ=કંડો વગાડ-	બહાદૂરી=હોશિયારી
વતન=જે જગામાં જન્મ	તા તેમાંથી નીકળતો	વરમાળ=વરને કન્યા જે
થયો હોય તે	અવાજ	માળા પહેરાવે છે તે
ચોર્યાતું=એકદમ	ડંકો=લડાઇનું વાજાંત;	

સાર—જાતે પેદા કરી આવતી ઇચ્છા રાખવી.

પાઠ ૩૧.	તડુકતો તડુકતો=શહે- કાતી ચાલે ચાલતો	કુલાવી=મોડું કરી બેટા=દીકરા
દેડકો=ચોપણ પ્રાણી તથા જમીનપર રહે- નાર પ્રાણી.	ખાખોચીઉં=પાણી ભરા- યલો ખાડો	ખેલ=શબ્દ મમત=શુદ્ધ; હઠ
ધાસચારો=ધાસ વગેરે તાળે થયો=ધરાયો	જીવ=પ્રાણી ચઢાઉં=કોઈ વખાણ કરે	ગળ=શક્તિ ઉપરાંત=વધારે
લહેર=સપાટો	તેમ કુલે એવી	

સાર—ગળ ઉપરાંત કામ કરે તો મરે, નહિ તો માદો થાય
માટે ગળ ઉપરાંત કામ કરવું નહિ.

પાઠ ૩૨.	લુગડું; દોટી	જેમ તેમ=ગમે તેમ
ભિખારો=ભીખ માંગનાર	વાત=ભાગત	બેદરકાર=એપરવા, ગરબ
તળાવડી=નાનું તળાવ	મલમલ=એક જાતનું	રાગ=દરદ [વિનાતો
લપથી=ખસી; શરી	ઝીણું કપડું	કસ=કેસ
કુજતો=કાંપતો; ચર- ચરતો	બહારો=પશીનો	જાતે=પોતે .
ખાદી=એકજાતનું જડુ	સાહુકાર=રૂપીઆ ધીર- વાનો ધંધો કરનાર	

સાર—કપડાં મેંમાં પહેરવાં નહિ, એટલુંજ નહિ પણ તે ગમે
તેમ પહેરવા નહિ.

પાઠ ૩૩.	જડતો=સજતો; માલમ પડતો	ગુટે પહેરવાનું ધરેણું જોટવા=પગને અંગુઠો
આહાણુ=હિંદુની ઉંચી જાત	દેશાવર=પરદેશ	તથા તેની જોડેની
ગણેલા=અનુભવ મેળ- વેલા	દોરીને=હાંકીને	આંગણીએ પહેરવાનું
ધંધો રોજમાર=વેપાર વજન	પગલાં=પગના તળીઆં નો આકાર	રૂપાનું ધરેણું
	અંગુઠીઆ=પગને અં-	વહેજો=નાની નદી

૧૬] ત્રીજા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” નો આજ્ઞા.

શેષો=શીલા; પત્થર	ધોળથુ=ધોળીની બાયડી	ખંતીસા=કાળજીવાળા
ધોળી=ધુગડાં ધોવાનો	રાજમારગ=મોટો રસ્તો	મેળબા=પેદા કીધા
ધધો કરનાર	દુકડું=પાસે; નજીક	
સાર=ધ્યાન રાખી જીવાની બને તે ઉપર વિચાર કરવાની ટેવ રાખવી		
પાઠ ૩૪.	સાર=સારી	પાઠ ૩૫.
કવિતાના અર્થ.	મુલતાં=લટકતાં	કવિતાના અર્થ-
મહીમા=મોટાઇ	મધુર=કાનને સારું લાગે	વિશાળ=મેઠાં ડાળાં પાં-
જગપતિ=પરમેશ્વર;	ઐવું મીઠું	દડાં ખૂબ ફેલાએલાં
જગતનો ધણી;	નાદ=અવાજ; સાદ	હોય ઐવો
જમ=દુનિયા	કળા=તેજ અજવાળું	છનેલ=છવાઇ
રચી=ખનાવી	રંગ=શોભા	તંબુ=કપડાનું ધર
રચના=ખનાવટ; ગોઠવણ	મેદાન=ખુલ્લી લાંબી	તાડ=સૌથી ઉંચું ઝાડ
નવરંગી=તરેહ તરેહના	પહોળી જગા	પક્ષવ=પાંદડાં
રંગના	તરતાં=પાણી ઉપરરહેતાં	વનસ્પતિ=ઝાડ; છોડ; વેલ
તરુપાન=ઝાડનાં પાદડાં	આંખડી=આંખ	ધરી=પહેરી
પાંડ=પહાડ	ચાવણું=ખાવાનું	રહોય=શોભે
કરાડ=કરાડા; ગુફા	સાથ=સાથે	કાચળબકાળા રંગનું
સિંધુ=ફરીઓ; સમુદ્ર	કળા=હીકમત; યુક્તિ	મધુર રાગનું પક્ષી
સરિતા=નદી	કળી શકાય નહિ=સમજી	કલોલ=મંજ
ઘાટ=પહાડ ઉપર ચઢવા	શકાય નહિ.	તીતર=તીજી રાગનું પક્ષી
ઉતરવાનો રસ્તો;	સરજી=પેદા કરી	વિશેષ=વધારે
ઐવારા	સરજનહાર=પેદા કરનાર	બેસ=સરસ; સારી રીતે
વાટ=રસ્તો	પરમેશ્વર.	
શીતળબગીચો		

બીજા ધોરણ માટે મુખ્યગણિત ને ડિક્ટેશન શિક્ષક [૧૭]

કેન્ડો=આખરના ફૂલ- નો રંગ	ચાંદની=ચંદ્રમાનું અ- જવાળું	ડામો હાથ આવે તે
ધોળાતે=પાણી જેવો	પાઠ ૩૬	દક્ષિણ દિશા=પૂર્વ દિશા
કરીને	ટેકરી=નાનો ડુંગર	તરફ મોં કરી ઉભા
કુવારા=પાણી ઉંચું	ઓળો=પડછાયો	રહીએ તો જમણા
ઉડાડવા માટે બના- વેલો ધાર	પીઠ=વાંસો	હાથ તરફ જે દિશા
નવરંગ=તરેહ તરેહના રંગ	પશ્ચિમ=આથમણી, સુ- રજ જે દિશામાં	આવે તે
અપાર=બહુજ	આથમે છે તે	ધ્રુવ=ઉત્તર દિશામાં
ભોર=આંખાના ફૂલ	ઉત્તર દિશા=પૂર્વ દિશા	આકાશમાં જે તારો
ફોર=ખાળુ	તરફ મોં કરી ઉભા	એકની એકજ જગા
	રહેતા જેણી તરફ	એ ઝીણો ઉગતો દે-
		ખાય છે તે

સવાલ—પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશા શી રીતે ઓળખવી ? પડ-
છાયો સુરજથી કઈ દિશામાં હોય ? લાંબામાં લાંબો અને ટુંકામાં
ટુંકો પડછાયો કયારે હોય ? ઉત્તર દિશા શી રીતે જાણવી ? દહાડે
દિશાઓ શા શા ઉપરથી જાણી શકાય ? રાત્રે દિશા શા ઉપરથી
જાણી શકાય ? સામસામી દિશાઓ ગણાવો.

પાઠ ૩૭	મથાળે=ટોચે	ટક્કી જગા
બેસતું વર્ષ=કારતક	કુટ=ખાર ઈંચિ; અડધો	મધ્યમાં=ત્રયમાં
સુદ ૧	ગજ	પગથીઉં=નાની ઓ-
દાંડી=પંખાની હાથમાં	લંબાણુ=લાંબાપણું	સરો
પકડવાની લાકડી	પહોળાઈ=પહોળાપણું	ધોર=થુવરીઆ
માપ=મરતર	ઈંચિ=તસુ; સવાકા જે-	કરા=મોત

સવાલ—નકશામાં ઉત્તર દિશા ક્યાં હોય છે ? ઉત્તરની સામેની
કઈ દિશા ? પૂર્વ ને પશ્ચિમ દિશા શી રીતે ઓળખવી ? નિશાળનો
નકશો શી રીતે કઢવો ?

૧૮] સુરત શહેર તથા ચોં તાલુકાનો બૂં શિક્ષક, ત્રણ આના.

પાઠ ૩૮.	ચાલતી ગાડી	ખેતર=અનાજ, ધાસ
ઘેરી=સરિયામ	નિશાન=એધાણ	પાકે છે તે જગા
આગગાડી=વરાળથી	સમજ=સમજણ; માન	ગાયર=ગાયોને ચરવાની જમીન

સવાલ—રસ્તો બતાવવાને ખેવડી લીટી શા માટે દોરવી ?
નદી કેણી તરફ વહે ?

પાઠ ૩૯	ગામાં	પાર=કાંઠો; કિનારો
વગડામાં=ઉજ્જડ જ-	ઢાળ=ઢાળાવ	પાળ=કોરણ
ગામાં	દહેર=દેવળ	ડાંગર=ભાત
પોપડો=ઢોરને ચરવાની	કાંઠે=કિનારે	મસ=ધણું
જગા; ચરો; ખીડ	ભાડુ=કાંઠાપરની ખેડવા	ધ્યાન=ઉત્તર અને પૂર્વ
આંખાવાડી=આંખાનાં	લાયક જગા	દિશા વચ્ચેનો ખુણો
ઝાડ ધણું હોય એવી	વહેણ=રેલો	નજરે પડ્યા=દેખાયા
વાડી	ચાલાક=ચંચળ	સુગમ=સહેલું
નિચાણમાં=ઢળતી જ -		

સવાલ—પવન કઈ દિશા તરફ વાતો હતો તે શા ઉપરથી કહ્યું ?
ટાઢો પવન લાગવાનું કારણ શું ? તળાવ કોને કહેવું ? નદીને કટલા
કાંઠા હોય અને તે કયા કયા ? જમણો અને ડાબો કાંઠો શી રીતે
જાણી શકાય ? નદી શા શા કામમાં આવે ? ખુણા કેટલા છે અને
તે કયા કયા ? કઈ કઈ દિશાઓની વચ્ચે ખુણા હોય નહિ ?

પાઠ ૪૦	ગામનો બંદોબસ્ત	ના પગારનો સિપાઈ
વાળુ=રાતનું જમવાનું	રાખનાર, પટેલ	મામલતદાર=તાલુકાનો
મચ્છું=ગોઠવ્યું	મંધ=ખરાબ વાસ	ઉપરી અમલદાર; પ -
ચોરો=સરકારી કિતારાનું	બંદોબસ્ત=ગોઠવણ	ટેલ તલાટીનો ઉપરી
મકાન	હવાલદાર=પટેલના તા	ખરણું=પટેલ તલાટીએ
મુંખી=ગામનો ઉપરી;	આનો ૪, ૫ રૂપીઆ	ખેડુન પાસેથી સરકારી

ગુજરાતની સામાન્ય ભૂગોળની પ્રશ્નતરમાળા ત્રણ આના. [૧૯

માગતા રૂપીઆ લઈ	ળીને થએલો તે	ટપાલી=કાગળ વહેંચનાર
એકડા કર્યા હોય તે	તાલુકે=મુખ્ય કચેરીએ	ગેરહાજર=હાજર નહિ
તલાટી=ગામની વસુ-	હુંડી=રૂપીઆ મળવાનો	તે
લાત ઉધરાવનાર	કાગળ; મનીઓડર	માંદો=ખિમાર
રાવણીઓ=વરતણીઓ	માસ્તર સાહેબ=પોસ્ટ	દાકતર=અત્રેજી દવા
તાલુકો=બધાં ગામ મ-	માસ્તર	જાણુનાર વૈદ

સવાલ—ચોરો એટલે શું? મુખી, તલાટી, ટપાલી, પોસ્ટ માસ્તર એ દરેકનાં કામ સમજાવો.

પાઠ ૪૧.	કરવા તથા મોટું	ઝાડીને=ઝપડીને
સોનેરી=સોનાના રંગ	ધોતું તે	ખોરાક=ખાવાની ચીજો
જેવો, પીજો	ધંધો=રોજગાર; વેપાર	તાજી=તરતની
અંગારા=સળગતા	ખેડુત=ખેતીનું કામ	લહેર=સપાટા
કોયલા	કરનાર	જન=માણસ
અળકતો=ઝળકતો	હળ=જમીન ખેડવાનું	નમતો=આથમતો
દાંતણુપાણી=દાંત સાફ	ઓઝર	ધોંધાટ=અવાજ

સવાલ—સુરજ ઉગતા પહેલાં પૂર્વ દિશામાં વાદળ અને વાદળાંની કોરો કેવી જણાય છે? અજવાળું શેમાંથી આવે છે? સવાર થઈ જાયી જણાય? સવારમાં માણસ, પશુ, પક્ષી શું શું કરે છે? છોકરાઓએ પાઠ ક્યારે કરવો જોઈએ? સાંજ પડી ક્યારે કહેવાય? સુરજ ઉગતાં પહેલાં અને આથમ્યા પછી થોડું અજવાળું રહે છે તેને શું કહે છે? (જ, ઝળઝળીઉ) સાંજના દેખાવની વાત કહો.

પાઠ ૪૨.	જાય છે	ઝપાટો=સપાટો
વાતો=ડુંકાતો	ટાકટ=આગગાડીમાં	તોફાન=પવનનું બહુ
જેરથી=ઝડપથી	ખેસવાની ચિઠ્ઠી	જેરથી વાવું તે
ઠરી જાય છે=ઠંડી પડી	ગુંગળાઈ=મુંજાઈ	ઉચલી=ગપડી; ફેરવાઈ

[૨૦] બીજા ધોરણ માટે મુખગણિત ને ડિક્ટેશન શિક્ષક.

મુળમાંથી=જડમાંથી	ધસડી=ખેંચી	અકળામણ=ગભરામણ
ભરવાડ=ધેટાં બકરાં ચા- રનાર	ધાન્ય=અનાજ વહાણો=મોટી હોડીઓ	વાદળાં=વરાળનો જથો

સવાલ—હવા ક્યાં ક્યાં હોય છે ? બધેજ હવા છે એ સાબીત કરી બતાવો. હવાની જરૂર કેને કેને છે ? હવા ન હોય તો શું થાય ? પવન એટલે શું ? હવાને પવનમાં શો ફેર છે ? પવનનું તોફાન ક્યારે ચાય ? પવનથી થતા ફાયદા ગેરફાયદા ગણાવો.

સાર—આપણે હવા વગર જીવી શકીએ નહિ, માટે દયાળુ પરમેશ્વરે તે બધે ઠેકાણે ભરી રાખી છે.

પાઠ ૪૩,	નિર્દય=દયા વગરનો	તળીઉં=નીચેનો ભાગ
કકડા=દુકડા	કઠણુ=સખત	જંતુ=ઝીણું જીવડાં
દુઃખ=વીટાં મણા	ગાંગડો=ગઢો	વેહ=હિંદ્ર; કાણું
ચુરો=ભુકો	ઝાંખો=ચળકાટ વગરનો	થર=પડ
કણુ=રજકણુ	કાલ=કેલ	ચાંચવો=જમીન ખોદ-
છુટા=જુદા	કહેણી=કહેતી	વાતું ઓજર; તીકમ
અક્ષરો=હરફો; દરકતો	જન્મ=પેદાસ	હકીકત=વાત
પીગળતો=રસ થતો	દરીઓ=સાગર; સમુદ્ર	

સવાલ—ચાકનો કેમ સહેલાઈથી ભુકો થઈ શકે છે ? ચાક પોચો છે તેથી શા શા ઉપયોગમાં આવે છે ? ચાકને બઠૂંમાં નાખે તો શું બને ? ચુનો શું કામમાં આવે ? ચાક પાણીમાં ઓગળે કે નહિ ? પાણીમાં ઓગળે એવા પદાર્થોના નામ દો. જે પદાર્થ પાણીમાં ઓગળી જાય તે કેવા પદાર્થ કહેવાય ? જ. દ્રાવ્ય. ન ઓગળે તે કેવા કહેવાય ? જ. અદ્રાવ્ય. ચાકમાં કયો ગુણ છે કે જેથી તે પાણી ચુસે છે ? જ. હિદ્રાળુ. બીજા કયા કયા પદાર્થો પાણી ચુસે છે ?

શ્રીમદ્ ધૈર્ય માટે મુખ્યગણિત ને ડિક્ટેશન શિક્ષક [૨૧

છિદ્રાણુ પદાર્થનાં નામ દો. ચાક દેવતામાં પીગળી જાય છે કે નહિ? દેવતામાં ન પીગળે એવા પદાર્થનાં નામ દો. ઓગળવું અને પીગ-
ળવું એમાં ફેર શું? ચાકને ભોંયપર પછાડીએ તો શું થાય? ચાકમાં
કયો ગુણ છે કે જેથી તેને પછાડવાથી ભાંગી જાય છે? જ. અરડ-
અરડ ગુણવાળી ચીજોનાં નામ દો. ચાક શી રીતે બને છે? જ.
જે પદાર્થો જમીનમાંથી નીકળે તે કેવા પદાર્થો કહેવાય? જ. ખનીજ.
ખનીજ પદાર્થનાં નામ દો. ચાકનો ઉપયોગ કહો.

પાઠ ૪૪	કાતર=કાપવાનું ઓળર	ખાટી=ખટાશવાળી
પતરાં=ધાતુને ટીપીને	ચંબુ=શિરોધ	ઝેરી=ઝેરવાળો
અથવા રસ કરીને લાં	નાળચાં=નળી	સિકકા=ચલણી નાણું
બા ચોડા બનાવે છે તે	કથરોટ=મોટી ચાળી	ટંકશાળ=સિકકા પાડ-
ગાળીને=રસ કરીને	બાઝેલાં=વળગેલા	વાની જગા

સવાલ—તાંબા પિત્તળનાં વાસણ બનાવનાર તથા વેચનારને
શું કહે છે? સુથાર, લુહાર, કુંભાર, શેનો ધાટ બનાવે છે? • તાંબુ
કયાંથી નીકળે? એ કેવો પદાર્થ કહેવાય? તાંબાના ગુણ કહો.
તાંબાનાં કયા કયા વાસણો બને છે? તમારા ઘરમાં તાંબાનાં જે જે
વાસણ હોય તે ગણાવો. તાંબાના કાટને શું કહે છે? તેનો રંગ
કેવો હોય છે? તે ખાધામાં આવે તો શું થાય? તાંબા પર કાટ
શી શી રીતે ચડે છે? તાંબાનાં વાસણ પર કાટ ન ચડે માટે શું
કરે છે? કલાષ્ટનો રંગ કેવો હોય છે? તાંબાના કયા કયા સિકકા
બને છે? ટંકશાળ એટલે શું? તાંબાનો ઉપયોગ કઈ કઈ ધાતુ
બનાવવામાં થાય છે.

પાઠ ૪૫.	વજેરે કાઢવા માટે	ધનામ=પુશ અમ આ-
ખાણુ=જમીનમાંથી ધાતુ	ખોદેલો ખાડો	પવું તે

૨૨] ખીજ ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” પોણા બે આવા.

મેળવણી=મેગ	તાસકો=ઢાંકણા	કલાઈ=ઝાંખા સફેદ
ઝોગળીને=રસ ચઢને	પવાલી=લાંબું પીપ	રંગની ધાતુ
મજમરાં=બડવા; જેના	શિરોષ્ઠ=સાંકડા મોઢાનું	માંજેલાં=ખસીને સાફ
વડે આરણું ઉધડે	વાસણ	કરેલાં
દેવાય તે	કાટ=કીટ	સસ્તું=સોંધું

સવાલ—ધાતુમાં કયા કયા ગુણ હોય છે ? ધાતુઓ કયાંથી નીકળે છે ? ધાતુ એ કેવો પદાર્થ કહેવાય ? પિત્તળ શી રીતે બનાવે ? પિત્તળનો રંગ કેવો હોય છે ? જસતનો રંગ કેવો હોય છે ? તાંબુને પિત્તળ એમાં ષ્ઠણ કોણ ? શા માટે પિત્તળ વધારે કઠણ ? પિત્તળનું શું શું ગતે છે ? તમારા ઘરમાં પિત્તળનાં વાસણ હોય તેનાં નામ દો. પિત્તળ ઉપર કાટ ચઢે છે કે નહિ ? પિત્તળનાં વાસણને કલાઈ કરાવવાનું કારણ શું ? તાંબુ અને પિત્તળ એમાં જલદી કોણ કટાય ? ઝાંખુ કયું વહેલું પડે ? તાંબુ અને પીત્તળ એમાં સસ્તુ કયું ? પિત્તળ સસ્તું શા માટે ? તાંબા અને પિત્તળનો શેરનો ભાવ શું હશે ?

પાઠ ૪૬.	ઝીઝવો=એકજાતનું ધાસ	સ્તુનો કસ
ધાસનું બજાર=ધાસની	ચરાઉ=ચરનાર	દરો=એક જાતનું ધાસ;
પીઠ	ગંજી=ધાસના ઢગલા	ધરો
ચરો=પોપડા; ધાસ ઉ-	ગડી=ગાંઠ	જડ=મૂળ
ગવાની જગા	સુગંધ=સારી વાસ	ફરી ફરીને=વારે વારે
કુમળું=નરમ	મોચ=સુગંધીદાર ધાસ	ઉપલાણે=ઉપરનાભાગમાં
છાવામાં=ઢાંકવામાં	ખુજલી=ખજવાળ આ-	વાટ=રસ્તો
વણીને=વળ દઢને	વી ફાલ્લા માય તે	ચમરી=છોડ ઉપરની
મુળીઆં=મુળ	ધુપેત્ર=માયામાં ધાલ-	પાંખડી
ધાર=અણી	વાનું તેત્ર	સુવાળી=લીસી
દમ=દરમ	અતર=સુગંધીદાર વ-	વાસ=સોડમ

બીજા ધારણા માટે મુખ્યગણિત ને “ડિક્ટેશન શિક્ષક” [૨૩

મુપડા=ઝાડકવાને	સાદડી=ચટાઇ .	મુંજ=સરકટની પાંદડીને
વાંસની ચીપ કે ધા-	પડા=ઝુડી	પલાળી કુરેલી તે
સતું બનાવેલું ઓળર	કુટીને=છુંદીને	ખાટલા=ઢોળીઆ

સવાલ—જે ખેતરમાં દાભ ઊગે તે ખેતર શા કારણથી નકામું થઇ જાય છે ? દાભના મુળીઆં કેમાં હોય ? એની પાંદડીની કોર કેવી હોય છે ? કુમળું દાભ શું કામમાં આવે છે ? પાકટ થયા પછી શું કામમાં આવે છે ? દાભ શું કામમાં આવે છે ? ઝીઝવો શું કામમાં આવે છે ને ક્યાં ઊગે છે ? એનાં મુળીઆ પર શું થાય છે ? એની ગડીને શું કહે ? મોથ શા શા કામમાં આવે છે ? ઝીણી ઝીણી સોય જેવી પાંદડીવાળું જળ જેવું કયું ધાસ થાય છે ? દરો કાઢી નાખવા છતાં ફરીથી કેમ ઉગી નીકળે છે ? સરકટ ક્યાં થાય ? સરકટ જનાવરના ખાધામાં આવે છે કે નહિ ? નહિ આવવાતું કારણ શું ? સરકટની સળી સુકાયા પછી શા શા કામમાં આવે છે ? એની પાંદડીને કુટીને પલાળે છે તેને શું કહે છે ? મુંજ શું કામમાં આવે છે ? કયા કયા ધાસ ખાટલા બરવાના કામમાં આવે છે ?

પાઠ ૪૭.	વગેરે કોહી ગએલો	દેખરા=મીઠું મરચું
વાવવા=રોપવા	કચરો	નાંજી જુવાર બાજરી
પરાળ=માતનું ધાસ	પૂરીને=નાખીને	ના કરેલા રોટલા
ગાંઠ=ગડી	બીલ=વગડામાં રહેનાર	ખસલી=એક જાતનું
સળંગ=આખી સાંધા	જાત	ધાસ
પર=પેરીઉં [વગરની	નાગલી=ખાવટો	કડખ=જુવારનો સુકો
ગુચ્છો=ગુચળું જથો	સામો=એક જાતના	સાંઠા
નજર કરો=ધ્યાનઆપો	ધાસનું બી	રાતડીઓ=રાતી જુવાર
બી=બીયાં	થેક=ચીઠા કે ડુંગરાની	બીડ=ધાસ ઉગવાની
ખાતર=ધાસ છાણુ	મૂળની ગાંઠો	જમીન; ચરો

સવાલ—ખાજરી, ગુવાર, અને ડાંગરના છોડનો ધાસની સાથે મુકામલો કરે. આપણે અનાજ ખાધએ છીએ તે શું છે ? ધાસનું ખી નીનું અને અનાજનું મોટું હોવાનું કારણ શું ? મહીકાદા કંઈ આવ્યો ? મહીકાદાના ભીલ લોકો કયું કયું અનાજ ખાખ છે ?

પાઠ ૪૮.

સખત=ખટુ
એક સામટું=સાથે લાગુ
ભાણુ=સુરજ
દાણો=ગુવાર અડદ વગેરે
કોઢ=દોરખાંધવાની જગા
નીરં છું=નાખું છું
છાશ=દહીમાં પાણી. —
ખી વલોવી બનાવે છે તે
કૌવત=જેર
અવડું=હળના નીચેના
ભાગમાં કોશની સાથે
અણીવાળું લાકડું
હોય છે તે •

આળમુ=સુસ્ત
સેડ=હળમાંની વચમાંનો
લાખો સોટો
ચાસ=ખેતરમાં હળે કરી
પાડેલા આડા ઉભા
લિસોટા
હળપુણી=હળમાં લોઢાની
કોશ હોય છે તે
ધુસરી=ખળદની ખાંધે
રહે છે તે લાકડું
છડો=હળને છેડે પકડ-
વાને ખીલી જેવું
હોય છે તે; હલેડી

કવિતાના અર્થ

તાત=આપ
નીપજવે=પકવે
અન=અનાજ
ધર=પહેર
સહે=ખમે; વેડે
લટું=જખરી
ઉત્તમ=સારી
પર=પારકા
ઉપકારી=આભારી
દીએ=આપે
શીખ=શિખામણ
ખંત=કાળજી

જગતનો તાત ગણાય એટલે જેવી રીતે આપ છોકરાનું પોષણ કરે છે તેવીજ રીતે ખેડુત ધાન્ય ઉપજાવી આપ્યા જગતનું પોષણ કરે છે માટે. ખેતીને ઉત્તમ કહેવાનું કારણ એ કે એ ધંધો સ્વતંત્ર છે, અનાજ જેવી જીવવાની (જરૂરની-ધણી કામની) વસ્તુ તે નીપજાવે છે માટે.

હળની હડીકત—હળના મુખ્ય એ ભાગ છે. હળના પાછલા ભાગને તુંગું અને આગલા ભાગને સેડ કહે છે. સેડની લંબાઈ ૧૦ ફુટ અને તુંગાની લંબાઈ ૪ ફુટ હોય છે. તુંગું વચમાંથી જડું નીચેથી અણીદાર અને ઉપરથી પાંતળું હોય છે. જડા ભાગમાં સેડનો છેડો બાંધે છે, તુંગામાં હળપુણી, અવડું અને કસવાળો હોય છે. હળપુણી લોઢાની

હોય છે, ને તે નીચેને છેડે ચવડાની ઉપર રહે છે. ચવડું પણ અણી-
દાર ને ત્રણ પાસાત્રણું હોય છે. સેડને ખીજે છેડે ખીસો હોય છે તેને
સગન (સંબંધીઓ) કહે છે, તેને ધુસરં આધે છે. ધુસરં બળદની ખાંધ
પર મૂકે છે; ધુસરં બળદની ખાંધથી ખસી ન જાય માટે ધુસરાને
ખં ને છેડે લાકડાની સમાલ હોય છે તે બળદની ડાકે જોતરથી આધે
છે. હળપુણી છેડેથી અણીદાર હોય છે તેનાથી જમીન ખેડાય છે.
હળપુણી જલદી ધસાઇ કે ભાંગી ન જાય માટે લોઢાની કરે છે.
તુંથાના ઉપરના ભાગમાં મુઢીમાં આવે એવો લાકડાનો ગોળ કકડો
જોડાડેલો હોય તેને છડો કહે છે. હળ હાંકતી વખત ખેડુત છડાપર
ભાર દે છે તેથી હળપુણી ભોંયમાં ઉતરે છે, એથી જમીન ખોદાઇને
પોચી થાય છે ને ચોસ પડે છે.

સંવાલ—હળનું ડૂંઘંગ પાડી તેના દરેક ભાગપર નામ લખો.
હળના દરેક ભાગનો ઉપયોગ સમજાવો.

પાઠ ૪૯.	ધર=કુમળા છોડ	બરડીને=બચરડીને
પાળ=કોરણુ	ઝીલવો=ખમવો	છોડાં=ફેતરાં

સવાલ—ડાંચર શી રીતે વાવે છે ? ધર એટલે શું ? ડાંચર
ક્યારડામાં શા માટે રાપે ? ડાંચરના છોડ પાકે ત્યારે કેવા રંગના થાય
છે ? ડાંચર પાક્યા પછી શું શું કરે સારે ચોખ્ખા થાય ?

પાઠ ૫૦.	વેંત=ગિલ્લસ	ડુકર=હુંડ
કોણુ=શેરડીનો રસ	આંખ=ડળી	શિઆળવાં=શિઆળ
કાઢવાનો સાંચો	પીત=પાણીથી થતું ને	સંભાળ=તપાસ
પડછા=પાંતશ; ચમરી	કરસણુ શાક વગેરે	પાકટ=પાકી
રસ=કસ	તરકરી=થાક	તાવડો=મોટો પેણો
પેર=મટ્ટરી	માસ=મહીના	છારી=પડ

સવાલ—શેરડી શી રીતે રાપે છે ? શેરડીની આંખ ખતાવો.

૨૬] બીજા ધોરણ માટે અંગ્રજીના મનોચલન ચાર આના.

કાણુ ઝોટલે શું ? કાણુ શાનું બનાવે છે ? શેરડીમાંથી રસ શી રીતે કાઢે છે ? રસનો ગોળ શી રીતે બનાવે છે ?

પાઠ ૫૧.

રસોષ=રંધવાનું કામ

તકરાર=વઢવાડ; રકઝક

વઢવા=લઢવા

ધીમા=જ્ઞાંત

ઉજળો=સફેદ

ભાવ=હોંસ

સારા=સાળ

ભોટ=આટો

કણુક=ભોટમાં પાણી

નાખી લોંઘા જેવું

કરે છે તે

જેર=શક્તિ

નકામો=ફોફટ

હિસાબ=ગણતરી

ઉપયોગ=જરૂર

પૈસાદાર=પૈસાવાળો

સવાલ—માંદા અને દાંત વગરના માણસને ક્યો ખોરાક વધારે ઉપયોગી ? તેનું કારણ શું ? ખાત શી રીતે બનાવે છે ? રોટલી શેની બનાવે છે ? ઘઉંની રોટલી શી રીતે બનાવે છે ? ગરીબ માણસો ઘઉં કેમ ખાતાં નથી ?

પાઠ ૫૨.

મધપુડો=મધમાખીએ

બનાવેલો પુડો

લટકતો=ટિંગાતો

વાધરી=શિકારી

કામળો=ઊનનું લુગડું

ધુણી=ધુમાડો; દેવતા

સળગતા છાણાનો ધૂંઓ

ધરખાર વગરના=રખડતા

પારકો=પરાયો; બીજાનો

બીજા=વસ્તુ

કચ્છા=મરણ

નર=પુરુષ

છ ખુણાવાળો=છ ખુ-

ણાના આકારના

જન્મ=જિંદગાની

રક્ષણુ=અચાવ

ડંખ=ચટકો

પેસવા=દાખલ થવા

દયા=રહેમ

કવિતાના અર્થ,

હુનર=કસબ; કારીગીરી

નિશાળ=ઠોકાણું

મનોહર=મોહ પમાડનાર

રચે=બનાવે

તત્કાળ=તરત

ચૂસી=સોષી

સરે=ધાય

ગુણુ=દામદો; લાભ

તમામ=અધું

તજે=છોડી દે

હવોગી=મહેનત

પંકાય=વખણાય

સવાલ—મધપુડો કાણુ બાંધે છે ? અને તે ક્યાં ક્યાં બાંધે છે ? મધ ક્યાંથી લાવે છે ? મીણુ શેમાંથી બનાવે છે ? મધપુડામાં કાણી જતની માખીઓ હોય છે અને તે કઈ કઈ ? રાણીનું કામ શું છે ? મધ

બીજા ધોરણ માટે સુખગણિત ને “ડિક્ટેશન શિક્ષક” [૨૭]

પુડાનાં ખાનાં કેટલા ખુણાવાળા હોય છે ? ખાનાં કેટલી જાતના હોય છે ? ઈંડાં ક્યાં ખાનામાં મૂકે છે અને તે કોણ મૂકે છે ? મોટા ખાનામાં ક્યાં ઈંડાં મૂકવામાં આવે છે ? રાણી અને કામ કરનારી માખીમાં શો ફેર હોય છે ? કામ કરનારી માખીઓ શું શું કામ કરે છે ? નર અને માખીમાં શો ફેર હોય છે ? નરને મારી નાખવાનું કારણ શું ? મધ અને મીણનો ઉપયોગ કહો. મધમાખી પરથી આપણે શું શિખામણ લેવી ?

પાઠ પડ.	નખળું=કમળેર	ખીકણુ=ખીએ એવો
શેખ=મુસલમાનની એક જાત	જોડાએલાં=સંધાએલાં	ધસીને દોડે છે=હુમલો કરે છે
ખતક=પાણીવાળો જગામાં રહેનાર પક્ષી	દાઢ=ખેવડાં દાંત	માંજર=કલગી
પીઠાં=પીંછ	અણીદાર=તીણા	દીપે છે=શોભે છે
ચીકટ=ચિકાશ	ગળી જાય છે=ઉતારી દે છે	ખોતરવાની=ખોદવાની
ભિંજતું=પલળતું	જળવે=જાયવે	વહાણુંવાય=સુવાર ચાય
	ઢાંકી=છુપાવી	

સવાલ—ખતક કેવી જગામાં રહે છે ? ખતકનું શરીર કેમ ભિંજતું નથી ? ખતક શું ખાય છે ? ખતકની ચાંચ કેવી હોય છે ? ખતકને પાંખ છે ત્યારે કેમ ઉડી શકતી નથી ? ખતકને કેટલા પગ હોય છે ? દરેક પગે કેટલા આંગળાં હોય અને ક્યાં હોય છે ? આપણે પાણીપર ચાલી શકતા નથી અને ખતક શા માટે ચાલી શકે છે ? ખતક ખોરાકના કકડા કેમ કરી શકતી નથી ? મરધા અને ખતકની ચાંચમાં ફેર શું ? મરધા પાણીપર કેમ ચાલી શકતા નથી ? મરધા છે કે મરધો તે શી રીતે ઓળખી શકાય ? મરધા શા માટે પાળતા હોય છે ? મરધા કોણ પાળે છે ? મરધો ક્યારે ક્યારે ખોલે છે તે શું ખોલે છે ?

જવાબ—મરધો ખોલે છે તે પરથી સવાર ને અપોર સમજાય છે.

રટો સુક્ત ચહેર તથા ચોર્યાસી તાલુકાનો ભૂ. શિ. અદી આવા

પાઠ ૫૪.	માળો=પક્ષીનું ઘર	લગી=મુધી
કાભરી=કાભર ચીતરી	ખુણુખોચરે=ખુણુમાં	રઝળીને=રખડીને
ફે=કપાસમાંથી કપા-	દરેક ફેરે=દરેક વખતે	ફાયદો=બુધ્ધ
સીઆ કાઢી લીધા	હુરા=આસમાની	વીણીવીણીને=શોધી
પછી જે રહે છે તે	ટપકાં=છાંટ	શોધીને
તણખલાં=તરણાં		ભો=ખીક; ડર

સવાલ—ચકલીના ચરીરના ભાગ ગણાવો. ચકલીની આંચ કેવી હોય છે? ચકલી કેવા કેવા રંગની હોય છે? ચકલીને એક એક પગે કેટલાં આંગળાં હોય અને તે કેવી રીતે હોય છે? ચકલી ક્યાં રહે છે? માળા શેના બનાવે છે? ચકલી વરસમાં કેટલીવાર ઇંડાં મૂકે છે? બચ્ચાંને ક્યાં મુઠી ખવડાવે છે? ચકલી શું શું ખાય છે? ચકલી દરેક ફેરે કેટ કેટલાં ઇંડાં મૂકે છે? ઇંડાંના રંગ કેવો હોય છે? ચકલી ખેડુતને શો ફાયદો કરે છે અને તે કેવી રીતે? ચકલીને કોની કોની ખીક હોય છે? ચકલી ને ચકલો ઓળખવાની નિશાની શું?

પાઠ ૫૫.	ચપટા=ખેડેલા	મહુનું ચાહનાર
દેખાવ=શોભા	ભુસું=થુસું	ધણી=માલીક
ગરદન=ખોચી	દાણા=અનાજ	પ્રીતિ=હેત; પ્યાર
કેશવાળી=ઘોડાની ગર-	મજલ=મુસાફરી; અંતર	શરત=હોડ; હારજીત
દન પરના વાળ	પાણીદાર=ખેરવાળી;	ટટી=કામડાની વાડ
નક્કર=સંગીન	ઝડપથી દોડનાર	કુદાવે=ફલંગ મરાવે
સપાટ=સરખી	અરખી=અરખસ્તાની	જીન=આમણતું પલાણુ
લગામ=દોર	નીમકહલાલ=ખાય તેનું	સવારી કરે છે=ખેસી
તીણા=ધારવાળા	મહુનું કરનાર; ધણીનું	મુસાફરી કરે છે.

સવાલ—ઘોડાની ગરદન પરના વાળને શું કહે છે? કેશવાળી કોને કોને હોય છે? ઘોડો સપાટ જમીનપર સપાટાખંધ દોડી શકવાનું કારણ શું? એના કાન કેવા હોય છે? લગામ ક્યાં બાંધે છે?

ક્યા હાંત વડે ખોરાક કાપે અને ક્યા વડે ચાવે છે ? ઘોડો શું શું ખાય છે ? નાળ શા માટે જડાવે છે ? ઘોડાનો રંગ કેવો હોય છે ? ઘોડાની કંધ કંધ જતો છે ? ઘોડામાં ક્યા ક્યા ગુણ છે ? ઘોડો શા શા ઉપયોગમાં આવે છે ? ઘોડો કેટલા વરસ સુધી જીવી શકે છે ?

શેઠ=સાહુકાર	એવું; જીદી, હડીલું	કલાગર=કલા પ્રમાણે ચાલનાર
નાળખંધ=નાળ જડનાર	ઠેઠ=અકકલ વગરનો	
ફેર=તફાવત	નવાધ=આચરતી	ટટું=નાનો ઘોડો
ખૂમખો=જલો	મહેનતુ=મહેનત કરે એવું	ખચ્ચર=ગધેડી ને ઘોડાના સંગમથી પેદા થએલો તે
ખોખારો=હલુહલુ	ધીરજવાળું=દુઃખ ખમનાર	વાળ=નિમાળા
ભુંકવું=ગધેડાનું ખોલવું		
અડીઅલ=અડી જાય		

ઘોડો, ખચ્ચર અને ગધેડાનો મુકાબલો—ત્રણને બે આંખ, બે કાન, ડોકું, મોં, માથું, પીઠ, પુછડું, અને ચાર પગ હોય છે, ત્રણેનું મોં લાંબું હોય છે, ત્રણેના શરીરપર ડુંકા વાળ છે, પગને તળીએ ગોળ દાખડા છે. ઘોડા અને ખચ્ચરના ડોકપર કેશવાળી હોય છે. ઘોડા ને ખચ્ચરના પુછડીપર મોટાં લાંબા વાળ આપે પુછડે હોય છે. ખચ્ચર ને ગધેડાના કાન મોટા હોય છે ગધેડા કરતાં ખચ્ચર મોટું, ને ખચ્ચર કરતાં ઘોડો મોટો હોય છે.

પાઠ પઠ	ભાગ	છેડો=નાકું
ગોડળગાય=પરમેશ્વરની ગાય	તાળવું=મોઢાની અંદર નો ઉપલો ભાગ	મૂળ=શરૂઆત
વાના=વસ્તુ	ભવાં=ભમર; આંખ ઉપરના કમાનદાર વાળ	ગળું=આચીની પછવાડેનો ભાગ
ધડખોચીથી પગ સુધીનો બધો ભાગ	પેપચું=આંખનું ઢાંકણ	વચલે ગાલે=વચ્ચેવચ્ચે
ડોકું=પડની ઉપરનો	ખાળે છે=અટકાવે છે	કેડ=કંમર
		દીચણુ=ધુટણુ

૩૦] બીજા ધોરણનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” બે આના.

શરીર વિષે—શરીરના મુખ્ય બે ભાગ ડોકું ને ધડ છે, ડોકામાં માથું, (માથા ઉપરનો ભાગ ખોપરી કહેવાય છે તે પર વાળ જીગ છે) કપાળ, લમણાં, કાન, આંખ, નાક, મોઢું, મોઢાની અંદર જીભ, દાંત અને તાળવું છે. ગાલ, ગળું, બોચી, દાઢી અને હડપચી છે, ધડમાં બે હાથ, ખભા, બગલ, છાતી, પટ, કુંડી, પેટુ, કેડ, બાંસો, બે પગ, બાંધ, ઠીંચણ, નળા, પાટશી તળીડ, એડી અને ધુંટી છે.

પાઠ પટ,	રીક્ષર=ચિંતા	જ્ઞાન=સમજ
આકાર=આટ	ધબાકા=અવાજ	

સવાલ—ઇંદ્રિયો કોને કહેવી ? ઇંદ્રિયો કેટલી છે ને તે કઈ કઈ ? આંખ, કાન, નાક, જીભ અને ચામડીનો ઉપયોગ કહો, આંખ વડે પદાર્થના કયા કયા ગુણ જાણી શકાય ? જ. રંગ, આકાર અને ચળ-કાટ. હાથ વડે પદાર્થના કયા કયા ગુણ જાણી શકાય ? જ. ભાર કે હલકું, પોચું કે કઠણ, લીસું કે ખરખચું; ઠાઠું કે ઉનું. અને આકાર. કાન, નાક, અને જીભ વડે પદાર્થના કયા ગુણ જાણાય ? નાક વડે વાસ; કાન વડે અવાજ અથવા રણકો; જીભ વડે સ્વાદ.

પાઠ પટ.	અને વાદળી	વાતું સુતરાઉ લુગડું
રંગરેજ=રંગારો	જાંખા=તેજ વગરનાં	ગળીનો રંગ=કાળો રંગ
ધુટ્ટી=રંગ	સેલાં=દોપટા	વત્તા=વધારે
મૂળરંગ=લાલ, પીળો	સાદા=આયડીને પહેર-	ખુલતા=અઢાર પડતા

સવાલ—રંગરેજ શું કામ કરે છે ? મૂળ રંગ ગણાવો. કીરમજી રંગ બનાવવાની રીત કહો. કીરમજી રંગથી કયા કયા લુગડાં રંગાય છે ? કેસરીઓ રંગ શી રીતે બનાવવો ? કેસરીઓ રંગ કહેવાનું કારણ શું ? લીલો, નારંગી, તપખીરી અને કત્યાઇ રંગ શી રીતે બનાવવો ? ઘોળા રંગમાં થોડો કાળો રંગ મેળવીએ તો કયો રંગ બને ? જાંખો ભુરો રંગ શી રીતે બને ? ખુલ્લો વાદળી રંગ બનાવો. ગુલાબી શું શું મેળવીને બનાવે છે ? મૂળ રંગ પરથી બીજા રંગો શી રીતે બનાવે છે ?

પાઠ ૬૦.	છોટ=તરેહવાળું કપડું	મરજ સારે છે=કામ કરે છે
ઉપાડો=નાગો; લુગડાં	જંગલી=સમજણ વગરના	બીંગડાં=જાડાં પડ
પહેર્યા વગરનો	છાલ=છોડું	જામદાની=ઝીણું ખુદા-
કાંતી=સુતર કાઢીને	રંગદાર=રંગવાળા	દાર લુગડું
વણે છે=ખનાવે છે	ઢાંકણુ=કવર	ખાસ્તો=સુતરાઉ કપડું
દોશીવાણીઓ=કાપડીઓ	રંગવાટી=ઝીણા વાળ	ખાદી=દોટી

સવાલ—લુગડાં પહેરવાથી શે ફાયદો ? જિન એટલે શું ? જિનનું કયું કયું કાપડ બને ? ઘેટાને કેમ ટાઢ વાતી નથી ? જિન સિવાય બીજા શેના લુગડાં બને છે ? ૩ ક્યાં ચાય છે ? ૩ના લુગડાં શી રીતે બને ? ૩ના ક્યાં ક્યાં લુગડાં ચાય છે ? જંગલી ભોકો જિન બને ૩નાં લુગડાં પહેરતાં નથી ત્યારે કેવાં કેવાં લુગડાં પહેરે છે ? ૫થુ પક્ષીને લુગડાં પહેરવાની જરૂર શા માટે પડતી નથી ?

કવિતાની સમજૂતી.

કવિતા ૧. પાઠ ૨. સવારના પહોરમાં શું શું બને છે તેની હકીકત.

હે ! મારા વહાલા દીકરા તું ઉઠ, જંગલમાં પક્ષીઓ બોલે છે. રાત પુરી થઇ ને સવાર પડી, પૂર્વ દિશામાં સુરજ ઉગવાની તૈયારી થવાથી અજવાળું થયું; તેથી જાત જાતના રંગો દેખાય છે અને ઝાડનાં પાંદડાં હાલે છે. માટે હે ! મારા વહાલા દીકરા તું ઉઠ. જંગલમાં પક્ષીઓ બોલે છે મરજા કુરેકુર કરે છે અને કાગડા કા કા કરે છે; શોભિતા મેના પોપટ અને મોર મીઠા બોલ બોલે છે. (ટક) (૨) સુરજના ઉગવાથી ચંદ્રમાનું અજવાળું ઝાંખું પડયું; અને તારાનો પ્રકાશ દેખાતો બંધ થયો; મતલબ કે તારા દેખાતા નથી. તેથી ચોર ભોકો ઝંખવાઈ ગયા અને સંતાઈ જવાને માટે ગભીકુંચી શોધે છે (ટક ૩) ભગત ઇશ્વરનું ધ્યાન ધરે છે. અને ગવૈયાઓ ગાયન ગાય છે; ઉદાર માણસો ધણું દાન આપે છે, અને મુલાજી નિમાજ પઢવાને માટે ખુમ પાડે છે, (ટક ૪) સુરજ ઉઠ્યો તેથી

૩૨] બીજી ધોરણ માટે સુખચરિત ને “ચિત્રેશ્વર ચિંતન”

જ્ઞાનનું અધાર જનું મહું; ભમરો શું શું અવાજ કરી રહ્યો છે, અને કમળના ફૂલની પાંખડીઓ ખીલી છે (ટેક ૫) જેમ જેમ સૂરજનું અનવ્રાણું વધારે વધારે પડતું જાય છે મતલબ કે જેમ જેમ સિંચાઈ ચઢતો જાય છે તેમ તેમ માણસો ધંધે વળગવાને માટે હેમ્લિલા બને છે. પક્ષીઓ આકાશમાં દોડે છે, અને દોરો ચારો ચોત છે (ટેક ૬) ઝાડ, વેલા, ફળ અને ફૂલ ભૂલ વગર એટલે નિયમસર ખીલી છે. ધણી પક્ષીઓ એકઠા થઈને તાણું અનાજ ખાવાને માટે જાય છે. (ટેક ૭) હે ભાઈ! તું ખુશી થઈને પરમેશ્વરનું નામ દઈને ઉઠ અને મન દઈને પાઠ વાંચ એમ મા પોતાના છોકરાને કહે છે. (ટેક ૮)

કવિતા ૨. પાઠ ૫. સોખત તેવી અળર.

જેને જેવી સોખત તેને તેવીજ અસર થાય; જેને જેવી સોખત તેવોજ ખ્યાર તેનામાં આવે. (૧) જેને જેવી સોખત તેના જેવાંજ તે કામ કરશે; જેને જેવી સોખત તેવીજ જમાએ તે ભજવે ઉભો રહેશે. (૨) સારી સોખતથી સારો થશે, અને નહારી સોખતથી નહારો થશે; સારા મહેતાજીની સોખતથી વધા બણે અને નસીબવાન થાય મતલબ કે સારા ગુણવાળા મહેતાજીના હાથ નીચે કેળવાય તો નસીબવાન થાય. (૩)

કવિતા ૩. પાઠ ૧૦. ફરી ફરીને કામ સાઈ કરવા બાંધત.

કરોળીઓ જળ બનાવતાં બોંય પર પડી જાય છે, ત્યારે ગભરાય છે. અને વગર તૂટેલા (આખા તાર ઉપર ચઢવાને માટે (ફરીથી) જાય છે તેણે (કરોળીઓએ) તાર ઉપર ચઢવાને માટે મહેનત કરવા માંડી; પથ્થુ તરત નીચે પડ્યો અને ઉપર ચઢવાના કાંધ ઉપાયમાં ફાળ્યો નાહ (૨) એવી રીતે (પડતો અને ચઢતો) ફરી ફરીને બે ત્રણ વાર મંડ્યો રહ્યો તોપણ તેમાં ફાળ્યો નહિ, ત્યારે ફરીને ચઢવાને તૈયાર થયો. હિંમત રાખીને ઉમંગથી તે છૂટવાર ચઢવાને મંડ્યો રહ્યો તેણે ધીરજ રાખી તેથી તે નક્કી જગ્યામાં જઈ પહોંચ્યો (૪) જો કરોળીઓએ ફરી ફરીને કાળજીથી મહેનત નહિ કરી હોત તો પણ તેણે છુદાઈને વગર મોતે મરી જાત. (૫)

જે પ્રમાણે (કોળીઆની જે) જે માણસો મનમાં કાળજી રાખીને આજસ કાઢી નાખીને મહેનત કરે તો ધણોજ ફાયદો મેળવે.

સાર—સાર કામ કરી કરીને ઉમંગથી કરવું.

કવિતા ૪. પાઠ ૧૫. હળીમળીને રહેવા વિષે.

આપણે બને જણ જાણ અને જેમ મળી સંપીને (હળીમળીને) રમીએ તો મુખ થાય અને મજ પડે, પણ જે લડીએ કે કળીએ કરીએ તો ધણી દીનપીરી થાય. આખર એકી થાય, અને લોકો નકારે ખેલે. (૧) હે ! જોરાવર બાપ પરમેશ્વર તું અમને હંમેશાં સંપ આપ, (હળીમળીને રહેવાની યુદ્ધિ આપ) જેથી કરીને અમારા હાલ સુખમાં જાય અને કોઈ દિવસ જરાપણ કંકાસ થાય નહિ. (૨) હોકરા હળીમળીને રમે જમે અને ગીતો ગાય તો મા મનમાં મળી ખુશી થાય. (૩) સાર—માઠમેન સાથે સંપસંપીને ચાલવું.

કવિતા ૫. પાઠ ૧૭. વગર વિચાર્યું ન કરવા વિષે.

જે માણસ વિચાર કર્યા વગર કામ કરે છે તે પાછળથી ઊલ ગીર થાય છે, જુઓ એકા (વગર વિચારનાં) કામ કરવાથી ધણાના જીવ જાય છે. (મરી જાય છે) (૧) સાર—ઉતાવળથી વગર વિચાર કામ કરવું નહિ.

કવિતા ૬. પાઠ ૨૫. કુહાડી.

નાનો હોકરા બાપની કુહાડી લઈ જોરાવર ડાહ્યો મરદ બન્યો ને ને કંઈ ચીજ જુએ તે ધા મારીને કાપે, એમ રમતો ગામને પાંદર તજાવપર મથો. (૧) લા (તજાવમાં) માછલાંએ જરા પાણી હોલ્યું, તેથી હોકરાએ પાણી અંદર કંઈક નેયું એટલે હોકરા મરતો બીધો તેથી કુહાડી પાણીમાં પડી ગઈ તે વખતે તે

બહુ ઘાંટો પાડીને રડ્યો. (૨) હંમેશાં પાણીમાં આમ તેમ રાલ્યાં કરતાં અને સમાધ જતાં એવાં દયાળુ દેવી માતા છોકરાનો અવાજ સાંભળીને (પાણી ઉપર) આવ્યાં, દેવી બોલી કે આ રૂપાની કુહાડી લે, પણ છોકરો કહે છે કે હે ! માતા, મારી કુહાડી એવી નથી. (૩) બીજી વખત સોનાની કુહાડી લાવીને જતાવી મારે માથું ઘુણાવીને (ના કહીને) છોકરો કહે છે કે એ પણ મારી નથી, મને તો મારી કુહાડી ઘણી ગમે છે, માટે હે ! દયાળુ માણ તમે પાણીમાંથી મારી કુહાડી કાઢી આપો. (૪) દેવીએ કુહાડી કાઢી આપી અને છોકરા સાથે બોલ્યાં (છોકરાને કહ્યું) કે તને સુખ અને દોલત મળજો. અને પરમેશ્વરની મહેરબાની થશે.

કવિતા ૯.

પાઠ ૩૩.

પરમેશ્વરની મોટાઇ.

જમતના બનાવનાર (પરમેશ્વર) આ દુનિયામાં ઘણીજ સારી બનાવટ કરી છે. તેણે આ દુનિયામાં નાના મોટા એમ ઘણી જાતના જીવો બનાવ્યાં. (૧) તરેહવાર રંગના ખીલતાં ફૂલો, ગાયન ગાતાં પક્ષીઓ અને સારાં રંગવડે શોભતાં જાડનાં પાંદડાં તથા પક્ષીની પાંખો તેણે બનાવ્યા છે. (૨) વળી પરમેશ્વરે મોટા મોટા પહાડો, બેખડો, દરીયા, નદી, એવારા અથવા પહાડમાંથી જવા આવવાના રસ્તા, શહેર અને જંગલના રસ્તા વગેરેની આવી શોભિતી બનાવટ બનાવી છે. (૩) શિઆળામાં ઠંડો પવન સારી ઠંડક આપે છે. અને ઉનાળામાં સુરજનો તાપ નહીં ઘણો પડે છે. (૪) ચોમાસાની ઋતુમાં વરસાદ વરસે છે, જાડોપર ફૂલો લટકતાં દેખાય છે અને મોરનો મીઠો અવાજ સંભળાય છે. (૫) અજવાળીઆમાં ચંદ્રનું અજવાળું આનંદ આપે છે, અને અંધારીઆમાં તારાના પ્રકાશનો

રંગ શોભિતો દેખાય છે. (૬) રમવાને અને મોજ મોગવવાને માટે મોટાં મેદાનો બનાવ્યાં છે, વળી પાણીમાંના વેલા અને તેનાં પાંદડાં કેવાં તરે છે ! (૭) હે પરમેશ્વર, તેં જોવાને માટે આંખ આપી સાંભળવાને માટે કાન આપ્યા છે, અને જોલવાને માટે જીભ આપી એ સાફ કયું છે. (૮) વળી દાંત આપ્યા તેની સાથે ખાવાનો ખોરાક આપીને આપણા પર બહુ ઉપકાર કર્યો છે હે ! પેદા કરનાર (પરમેશ્વર) તેં જે જીવિત કરી છે તે સમજી શકાય તેમ નથી. (૯) સ્માર—પરમેશ્વરે માણસ જાતના સુખને માટે દુનિયામાં બધી વસ્તુઓ બનાવી છે, તેનો પાડ વાળવા માટે દરરોજ તેની ભક્તિ કરવી. કવિતા ૮. પાઠ ૩૫. પાનખર ઋતુ (વસંત ઋતુ)માં શું શું બને છે તેની લક્ષીકૃત.

મોટા વડના ઝાડ પર પથરાએલા વેલા તે જાણે તંબુ ઉભો કર્યો હોયની ? એવું દેખાય છે. તંબુપર જેમ વાવટા ફરકતા હોય તેમ કેળ, નાળિયેરી અને તાડનાં ઝાડ તે ધળ વાવટા જેવા જણાય છે. (૧) ઝાડનાં પીળાં અને પાકાં પાંદડાં હોય તે ખરીને જમીનપર પડે છે, પછી ઝાડને નવાં પાંદડાં આવે છે, તેથી ઝાડ શોભિતાં દેખાય છે. (૧) વસંત ઋતુમાં જીનાં પાંદડાં પાકાં થવાથી ખરી પડે છે અને તેને બદલે નવાં પાંદડાં પુરી નીકળે છે, કાચક મધુરા શબ્દ મોટે છે, તીતર ક્યુતર અને બીજાં ઘણાં પક્ષીઓ સારા રાગથી ગાય છે, અને સારી રીતે નાચે છે. (૩) લોકો કેસડાનાં ફૂલો (કેસડો) રંગ ઘોળાને હોળી રમે છે, એટલે રંગની એક બીજા પર પીચકારી મારે છે, બાગમાં પુઆરા ઉડાડે છે અને બજારો તથા એકાં પાણી છાંટે છે. મતલબ કે પાણીને

૩૮] બીજા ધોરણ માટે મુખ્યમણિત ને ડિક્ટેશન શિક્ષક

દિશા—(સ. ૧) દિશા કેટલી છે ? ઉ. ચાર. (સ. ૨) દિશાનાં નામ દો. ઉ. ઉત્તર, દક્ષિણ, પૂર્વ, પશ્ચિમ. (સ. ૩) દિશા શા ઉપરથી જાણી શકાયો ? ઉ. સુરજ ઉપરથી. (સ. ૪) સુરજ ઉપરથી દિશા ઓળખવાની રીત બોલો. ઉ. જે દિશામાં સુરજ જાગે તે પૂર્વ, આથમે તે પશ્ચિમ, સુરજ સામું મોં કરી હોવા રહેવાથી ડાબા હાથ તરફની ઉત્તર અને જમણા હાથ તરફની દક્ષિણ. (સ. ૫) સુરજ ખીલકુલ ન દેખાય તો શા વડે દિશા પરખાયો ? ઉ. ધ્રુવના તારા ઉપરથી. (સ. ૬) ધ્રુવના તારા ઉપરથી દિશા જાણવાથી રીત બોલો. ઉ. ધ્રુવનો તારો હંમેશાં ઉત્તર દિશામાં જાગે માટે એ તારા તરફની ઉત્તર, તેની સામેની દક્ષિણ, જમણા હાથપર પૂર્વ ને ડાબા હાથપર પશ્ચિમ. (સ. ૭) જે ધ્રુવના તારાને નહિ ઓળખતા હોય તો તેને માટે બીજું સાધન છે ? ઉ. હોઠાચંત્ર. (સ. ૮) હોઠાચંત્રપરથી કઈ દિશા જાણી શકાય ? ઉ. ઉત્તર દિશા. (એની સોય હંમેશાં ઉત્તર દિશાપર રહે છે) (સ. ૯) દિશા જાણવાથી શું ફાયદો ? ઉ. ફલાણી જગાથી ફલાણી જગો કઈ દિશાએ અથવા અમુક સ્થળથી અમુક સ્થળ કઈ દિશામાં આવે તે માહત્ત મળે છે (સ. ૧૦) નકશાની દિશા શી રીતે જાણવી ? ઉ. નકશા સામું મોં કરી હોવા રહીએ તો મ.થા તરફની ઉત્તર; પગ તરફની દક્ષિણ, જમણા હાથ તરફની પૂર્વ અને ડાબા હાથ તરફની પશ્ચિમ. સૂરના-ચિત્રમાં નકશાની દિશા બતાવી છે.

ખુણા—(પ્ર. ૧) ખુણા કેટલા છે ? ઉ. ચાર. (પ્ર. ૨) ખુણા નાં નામ બોલો. ઉ. અગ્નિ, નૈઋત્ય, વાયવ્ય, ઇશાન. (પ્ર. ૩) ખુણા પારખવાની રીત બોલો. ઉ. પૂર્વ ને દક્ષિણ વચ્ચે અગ્નિ, દક્ષિણ ને પશ્ચિમ વચ્ચે નૈઋત્ય, પશ્ચિમ છે ઉત્તર વચ્ચે વાયવ્ય, અને ઉત્તર ને પૂર્વ વચ્ચે ઇશાન.

રાજકીય ભૂગોળ.

મહેસુલી ખાતું—(પ્ર. ૧) મહેસુલીખાતું શું કામ કરે છે ? ઉ. જમીનની મહેસુલ ઉપરાવી તેનો હિસાબ રાખે છે. (પ્ર. ૨) ગામ ની મહેસુલ ઉપરાવનાર કોણ હોય છે ? ઉ. તલાટી (પ્ર. ૩) તલાટીને મદદ કરનાર કોણ હોય છે ? ઉ. મુખી. (પ્ર. ૪) તલાટી ને મુખીના ઉપરીને શું કહે છે ? ઉ. મામલતદાર. (પ્ર. ૫) મામલતદાર માજિસ્ટ્રેટ ક્યારે કહેવાય ? ઉ. ઇન્સાફતું કામ કરે ત્યારે. (પ્ર. ૬) મામલતદારપર કોણ દેખરેખ રાખે છે ? ઉ. આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર અને ડેપુટી કલેક્ટર. (પ્ર. ૭) આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર અને ડેપુટી કલેક્ટરના ઉપરીને શું કહે છે ? ઉ. કલેક્ટર (પ્ર. ૮) કલેક્ટર શું કામ કરે છે ? ઉ. મહેસુલી, પોલીસ, મ્યુનિસિપલ, ઇરિગેશન, બાંધકામ વગેરે ખાતાપર દેખરેખ રાખે છે. (પ્ર. ૯) કલેક્ટર ઇન્સાફતું કામ કરે ત્યારે એ કયા અધિકારી કહેવાય ? ઉ. ડિસ્ટ્રીક્ટ માજિસ્ટ્રેટ. (પ્ર. ૧૦) કલેક્ટરને પોલિટિકલ એજન્ટ ક્યારે કહે છે ? ઉ. જ્યારે દેશી રાજ્યો સંબંધી કામકાજપર દેખરેખ રાખવાનું કામ કરે છે ત્યારે.

પોલીસ ખાતું—(પ્ર. ૧) પોલીસખાતું શું કામ કરે છે ? ઉ. લોકોના જનમાલનું રક્ષણ કરે છે. (પ્ર. ૨) ગામડામાં પોલીસ અધિકારી કોણ છે ? ઉ. પોલીસ પટેલ, મુખી (પ્ર. ૩) તલાટી પોલીસના ઉપરીને શું કહે છે ? ઉ. ફોજદાર. પ્ર. ૪) ફોજદારપર કોણ દેખરેખ રાખે છે ? ઉ. ડિસ્ટ્રીક્ટ પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર (પ્ર. ૫) ફોજદાર અને ડિસ્ટ્રીક્ટ પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટરના ઉપરીને શું કહે છે ? ઉ. પોલીસ મિનિસ્ટરન્ટ.

દિવાની ખાતું—(પ્ર. ૧) દિવાની-ખાતું શું કામ કરે છે ? ઉ. બેલુદેખનો ઇન્સાફ કરે છે. (પ્ર. ૨) શહેરના રૂ. ૫૦૦ ની

૪૦] બીજા ધોરણનો “મુખ્યમણિત શિક્ષક” એ આનો.

લેણદેણનો ઇન્સાફ કરનારી કઇ કોર્ટ છે અને તેના ઉપરીને શું કહે છે ? ઉ. રમેલકોઝ કોર્ટ, અને તેના ઉપરીને રમેલકોઝ જજ કહે છે ? (પ્ર. ૩) તાલુકામાં લેણદેણ ઇન્સાફ કરવાને કઇ કોર્ટ છે ? અને તેના ઉપરીને શું કહે છે ? ઉ. સેકન્ડ ક્લાસ સળજજ કોર્ટ અને તેના ઉપરીને સળજજ (મુનસિફ) સાહેબ કહે છે. (પ્ર. ૪) જહેરમાં સળજજ કોર્ટો કઇ છે ? ઉ. ફર્સ્ટ ક્લાસ અને સેકન્ડ ક્લાસ (પ્ર. ૫) જિલ્લામાં ઇન્સાફ કરનાર મુખ્ય અધિકારી કોણ છે ને તે શું કામ કરે છે ? ઉ. ડિસ્ટ્રીક્ટ જજ. તેઓ લેણદેણ સંબંધી બારે છવા મુકમે છે. (પ્ર. ૬) ડિસ્ટ્રીક્ટ જજના હાથ નીચે એ ખાતાના કયા કયા અધિકારી છે ? ઉ. રમેલકોઝ જડજ અને સળજજ.

વૈદક ખાતું—(પ્ર. ૧) વૈદક ખાતું શું કામ કરે છે ? ઉ. માંદા માણસની માવજત કરે છે તથા તેમને ઢવા આપે છે. (પ્ર. ૨) મોટા તાલુકાઓમાં વૈદક અધિકારી કોણ હોય છે ? ઉ. હોસ્પિટાલ આસિસ્ટન્ટ. (પ્ર. ૩) હોસ્પિટાલ આસિસ્ટન્ટના હાથ નીચે કોણ હોય છે ? ઉ. કપાઉન્ડર (ઢવા આપનાર) (પ્ર. ૪) હોસ્પિટાલ આસિસ્ટન્ટના ઉપરી કોણ અને તેઓ ક્યાં રહે છે ? ઉ. સિવિલ સર્જન, તે જિલ્લાના મુખ્ય જહેરમાં રહે છે.

જહેર પાંધકામ ખાતું—(પ્ર. ૧) જહેર પાંધકામ ખાતું શું શું કામ કરે છે ? ઉ. સરકારી મકાનો, રસ્તા, પૂલો અને સડકો વગેરે પાંધે છે, તેમજ સમરાવે છે. (પ્ર. ૨.) એ ખાતા તરફથી તાલુકામાં કોણ હોય છે ? ઉ. ઓવરસીઅર (પ્ર. ૩.) ઓવરસીઅરના ઉપરીને શું કહે છે ? ઉ. એક્ઝિક્યુટીવ ઇન્જનેર.

ગ્રીન પેરલ્સને “અપ્રચલિત શિક્ષક” બોલ્યાના. ૧૧૨

કેળવણી ખાતું—(પ્ર. ૧) આસિસ્ટન્ટ માસ્ટર ઉપરીને શું કરે છે ? ઉ. મહેતાજી (પ્ર. ૨) નિશાળોની તપાસ રાખવા માટે જિલ્લામાં કોણ છે ? ઉ. ડેપુટી એન્ડુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર (પ્ર. ૩) ડેપુટી એન્ડુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટરને મદદ કરનાર કોણ ? ઉ. આસિ. ડે. એ. ઇન્સ્પેક્ટરો અને તાલુકા માસ્ટરો.

મ્યુનિસિપલ ખાતું—(પ્ર. ૧) મ્યુનિસિપાલીટી શું શું કામ કરે છે ? ઉ. રસ્તા સાફ રાખવાનું, દીવાખતી સળગાવવાનું, સડકો પર પાણી છાંટવાનું, લોકોની સુખાકારી સંભાળવાનું, શરૂઆતની કેળવણી આપવાનું વગેરે. (પ્ર. ૨) મ્યુનિસિપાલીટીનો ખર્ચ ક્યાથી નબે છે ? ઉ. જકાત, જાજરો, ઘરવેરો, નળવેરો, વગેરેથી. (પ્ર. ૩) મ્યુનિસિપાલીટી ક્યા ગામમાં હોય અને ક્યા ગામમાં ન હોય ? ઉ. પાંચ ફળર કરતાં વધારે માણસની વસ્તી હોય ત્યાં મ્યુનિસિપાલીટી હોય અને એથી ઓછી વસ્તી હોય ત્યાં ન હોય. (પ્ર. ૪) મ્યુનિસિપાલીટીનો કારભાર કોણ ચલાવે છે ? સરકાર તરફથી નિમાયલા અને પ્રજા તરફથી ચુંટી કઢાયલા સભાસદો. (પ્ર. ૫) એ સભાસદો ક્યા નામથી ઓળખાય છે ? ઉ. કમિશનર. (પ્ર. ૬) મ્યુનિસિપાલીટીમાં સાથી ઉપરી કોણ અને તેને મદદ કરવાને કોણ કોણ હોય છે ? ઉ. પ્રેસિડન્ટ અને તેને મદદ કરવાને કમિશનર અથવા વીકે ઓફિસર સેક્રટરી, ઇન્સ્પેક્ટરો ને કારકુનો વિગેરે.

લોકલબોર્ડ ખાતું—(પ્ર. ૧) લોકલબોર્ડ ખાતું શું શું કામ કરે છે ? ઉ. કુવા, તળાવ, રસ્તા વગેરે બાંધવાનું, તથા સમરાવવાનું અને કેળવણી આપવાનું. (પ્ર. ૨) લોકલબોર્ડ ખાતાનો ખર્ચ ક્યાથી દીને મામે છે ? ઉ. સરકાર જમીન ઉપર જે મહેસુલ ને છે તે

પર દર રૂપીએ એક આનો લોકલક્ષ્મીનો વધારો લે છે તેમથી ચાલે છે. (પ્ર. ૩) લોકલક્ષ્મીનો વહીવટ કરનાર મંડળને શું કહે છે ? ઉ. લોકલક્ષ્મી. (પ્ર. ૪) લોકલક્ષ્મીનો હિસાબ રાખનાર અધિકારીને શું કહે છે ? ઉ. લોકલક્ષ્મી કલેક્ટર.

પોસ્ટ ખાતું—(પ્ર. ૧) પોસ્ટખાતું શું કામ કરે છે ? ઉ. કાગળો બેંગીઓ, પારસલો તથા પૈસા એક ગામથી બીજા ગામ લઈ જવા લાવવાનું તથા પૈસા સાચવીને તેનું વ્યાજ આપવાનું કામ કરે છે, (પ્ર. ૨) પોસ્ટ ઓફિસના ઉપરીને શું કહે છે ? ઉ. પોસ્ટ માસ્ટર. પ્ર. ૩) પોસ્ટ માસ્ટરને મદદ કરનાર કોણ કોણ છે ? ઉ. ડેપુટી પોસ્ટ માસ્ટર, કારકુન, સિંપાઇ, ટપાલી.

પરચુરણ—ઉપર સિવાય તારખાતું, જંગલખાતું, સરવૈખાતું, ઐચિકલચરખાતું, આપકારી ખાતું, કરટમ ખાતું, નીમક ખાતું, શીતળા ખાતું, રજીસ્ટર ખાતું વગેરે ધણા ખાતાં છે.

સ્થાનિક પેદાશ—ગામમાં કે શહેરમાં કે બિલ્લામાં મુખ્ય પાક થતો હોય તે.

પરદેશ જતી ચીજો—જે વસ્તુની નીપજ ધણી થાય તે વસ્તુ પરદેશ જતી ચીજોમાં ગણવી.

પરદેશથી આવતી ચીજો—ગામ, શહેર કે બિલ્લા પ્રમાણે ભેખડ કામ, કાચ, કાપડ, ધમારતી લાકડાં વગેરે આવતી ચીજો ગણવી.

વ્યાખ્યા.

શેરી—સામસામી ધરાની હાર હોય તે

મહોદ્દો—ધણી શેરી મળીને થએલો ભાગ.

મઢ—શહેરનો પાછળથી વધેલો ભાગ.

બીજા ધોરણ પદાર્થ સુખમણિત ને ડિક્ટેશન શિક્ષક [૪૩]

ભામ—નાનાં નાનાં ધણાં ધરની વસ્તી હોય તે,

કંદુઓ—તાલુકાનું સૌથી મોટું ગામ. જેમાં ૫૦૦૦ કરતા વધારે માણસની વસ્તી હોય તે.

શહેર—સારાં મોટાં બજારો, હોબાં અને હારબોબો ધણાં ધરે હોય તે.

તાલુકો—ધણાં ગામો મળીને થએલો ભાગ, જે મામલતદારના તાબામાં હોય છે.

જિલ્લો—કલેક્ટરના તાબાનો મુલક કે જેમાં ધણાં તાલુકા આવેલા હોય છે તે.

બંદર—નદી કે દરીઆ કાઠિ આવેલું સહેર કે બ્યાંથી ધણો માલ વહાણુ મારફતે આવ જાય તે.

એજન્સિ—દેશી રાજાનો મુલક કે જે પોલિટિકલ એજન્ટના તાબામાં હોય છે તે.

પોલિટિકલ એજન્ટ—દેશી રાજ્યપર દેખરેખ રાખનાર સરકારી અધિકારી,

તળાવ—જેની ચારે બાજુ જમીન ને વચ્ચે પાણી તે.

બેટ—જેની ચારે બાજુ પાણી ને વચ્ચે જમીન હોય તે.

પહાડ—જે ધણાં હિંચા તથા હાંબા પહોળા ટેકરા મળી થએલો હોય તે.

નદી—મીઠા પાણીનો રેલો પર્વત અથવા સરોવરમાંથી નીકળીને નિચાણુ જગાપર ઘસ મોટી નદી અથવા દરીઆને મળે છે તે.

સમુદ્ર—ખારા પાણીનો ભાગ. આગળોઠ વગેરેનો માલ લાવવા લઈ જવાનો ધોરી રસ્તો, કે નદીને મળવાનું ઠેકાણું.

મીઠું બંદર—મીઠું પકવવાને મુકરર કરેલી જગ્યા.

(હિંચા ખાવાનું ઠેકાણું)—જે જગાપર ખારી ને ખુદી હવા હોય તે.

૪૪] મુસ્તશાહેર તથા ચૌ. તાલુકાનો ભૂ. શિક્ષક, ત્રણ આનંદ

અથવા ડુંગરાવાળી જગા કે જ્યાં ચોકખી ને ઠંડી હવા આવે છે.

તીર્થસ્થળ—(જત્રાનાં ઠેકાણાં) કે જેનું મહાત્મ્ય પણે દૂર સુધી જણાતું હોય અને પુષ્કળ જત્રાણુ આવતા હોય તે જગ્યા.

ડ્રિલ માટે આપેલી સૂચના પહેલી ચોપડીના અર્થમાં ભુજ્યે ડમ્બેલસની ડ્રિલ.

દરેક રમત ૧૧ સુધી કરાવવી બારે ડમ્બેલસ પહેલાં મૂકેલા હતા તે પ્રમાણે મુકાવી દેવાવવા.

હેતુ—છાતી તથા હાથના સ્નાયુ ખીલવવાને.

રમત ૧૧) (૧) જમણો હાથ ઉંચો. (૨) જમણા હાથની મુઠ્ઠી મોં તરફથી લઈ ફેરવીને જમણો હાથ ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૨) (૧) ડાબો હાથ ઉંચો. (૨) ડાબા હાથની મુઠ્ઠી મોં તરફથી લઈ ફેરવીને ડાબો હાથ ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૩) (૧) જમણો હાથ ઉંચો. (૨) જમણો હાથ માથા પાછળથી લઈ ફેરવીને ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૪) (૧) ડાબો હાથ ઉંચો. (૨) ડાબો હાથ માથા પાછળથી લઈ ફેરવીને ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૫) બેઉ હાથ ઉંચા રાખવા. (૧) જમણા હાથની મુઠ્ઠી મોં તરફથી લઈ ફેરવી જમણો હાથ ઉંચો રાખવો. (૨) ડાબા હાથની મુઠ્ઠી મોં તરફથી લઈ ફેરવીને ડાબો હાથ ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૬) બેઉ હાથ ઉંચા રાખવા. (૧) જમણો હાથ માથા પાછળથી લઈ ફેરવીને ઉંચો રાખવો. (૨) ડાબો હાથ માથા પાછળથી લઈ ફેરવીને ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૭) બેઉ હાથ ઉંચા. (૧) જમણો હાથ માથા ઉપરથી

ચોથાંસી તાલુકાનો ભૂગોળ શિક્ષક બે આના. [૪૫

મોં તરફ લખ ફેરવીને ઉંચો રાખવો. (૨) ડાબો હાથ માથા ઉપરથી મોં તરફથી લખ ફેરવીને ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૮) ૧) બેઉ હાથ સામા લાંબા મુઠીઓ જમીન તરફ.

૨) બેઉ હાથ બગલ આમળ લાવવા કોણીઓ પાછલી તરફ.

રમત ૧૯) ૧) બેઉ હાથ સામા લાંબા મુઠીઓ જમીન તરફ.

૨) હાથ પાછળ લાંબા મુઠીઓ જમીન તરફ.

રમત ૨૦) બે પગ વચ્ચે એક પુટનું અંતર રાખવું. ૧) બેઉ

હાથ ઉંચા, ૨) બેઉ હાથ પગનાં આંગળાં આમળ.

પાઠવાર જોડાક્ષર તથા અક્ષરો રાખદો.

પરમેશ્વર	વટેમાર્ગ	ભક્તિ	ધર્મશાળા	પૃથ્વી
બતાવ્યું	બાંધ્યું	અંદમા	સરન્યાં	અંદ
ધ્યાન	રહ્યા	પ્રજ્ઞ	પર્વ	આવજ્ઞ
વસ્ત્ર	ત્રીસ	ચૈત્ર	કાઠ્યો	દાક્ષ
રસ્તો	મળ્યો	ચાલ્યાં	પિત્તા	લક્ષ્મ
ડાહ્યો	કહ્યું	પૂછ્યું	ત્રણે	મહીના
જાણ્યો	વિદ્યા	મસ્તી	પુત્ર	શીખ્યો
વિચાર્યું	ચઢ્યું	પહોંચ્યાડ્યો	માર્યા	જક્કી
બચ્યું	પ્રાણી	અબજ્યું	સમજાવ્યું	ઉંખા
કાળ્યો	પહોંચ્યું	માંડ્યું	આણ્યું	પસ્તામો
જાણ્યો	ગિડ્યા	કર્યા	પહેર્યા	લીડ્યો

૪૬] બીજા ધોરણ માટે મુખગણિત ને ડિક્ટેશન શિક્ષક.

કુટુંબી	યત્ન	ચક્રવિહાર	ચક્રર	કચ્છ
પ્રમાણ	કર્તા	કિલો	હિઠાડયો	દહ
મિત્ર	બોલયો	જામ્યો	પાળ્યું	અર્ધું
ધાન્ય	ભાંગ્યું	દોડયો	દાખો	કલેશ
કદા	ભાંગ્યો	રામચંદ્રજી	શ્રીરામ	કૌશલ્યા
પ્રધાન	જંત્ર	કર્પણ	નિરે	કચ્છા
ધર્મ	માર્ગ	ગણકાર્યું	અર્ધ	વળ્યું
મંગાવ્યા	ગુસ્સો	વિદ્યાર્થીઓ	મૂર્ખ	ભક્ષ
ધર્મ	નાખ્યું	માર્ગ	પસ્તાઈ	ગાર્
કેળવ્યો	સ્થેશન	સોંપ્યો	પાળ્યો	નવાડયો
ત્રીજાએ	જણાવ્યું	આદાણ	ફેંક્યું	સાંભળ્યો
ચોકખું	જડ્યું	ગુમાવ્યું	હિંચકયો	ખુલ્લું
જગાડ્યું	ડર્યો	નિહાળ્યું	હલાવ્યું	ભૂખ્યા
રડ્યુંખડ્યું	આપકર્મી	ખાપકર્મી	પ્રાર્થના	તીર્થ
દુશ્મન	પરણાવ્યો	છોડ્યું	મધ્યમાં	લરકર
ફેંક્યો	ભેટ્યો	ચર્યો	ફુલાવ્યું	હંમેશાં
ભૂલ્યો	ધૂળતો	ધૂળે	પહોર્યો	સ્રી
જડ્યો	પુષ્કળ	સરળબ્યાં	સૂર્ય	પદલવ
સ્થોય	વનસ્પતિ	પાશ્વર	હિત્તર	માસ્તર
સ્થેર	વિજયા	ભૂસી	વચ્ચે	શીખ્યો

ચાર્યાસી તાલુકાનો “ભૂગોળ શિક્ષક” હોઠ આનો. [૪૭]

મુકાબુ	કચારડા	વર્ગ	વળયા	લલ્લુ
ઈંદરલાલ	બતાબુ	બંદાબસ્ત	દાકટર	ખેડમું
લક્ષ્મણ	નિર્દય	છિદ્રો	શિક્કા	અતર
ગિમું	ગુચ્છો	ટકું	ઉત્તમ	અન્ન
કુકર	તલકાળ	ઉઘોગ	વસ્તુ	પ્રીતિ
ટટી	નકકર	સ્થાન	છુટી	વત્તા
બાસ્તો	કરાવ્યા	ગવૈયા	તિથિ	પખવાડીઆં
સરૈયા	નિશાન	અટકાવ્યા	ઓસડવેસડ	શિકારી
અભાગીઈ	વિઆય	ગોંધતો	રિસાળ	ઢાંગ
ભાગ્યે	પાટલુન	અનંત	નિરાધાર	ભૂલથાપ
ટપોટપ	પેંતરા	નિરાધાર	ગંડીદડા	કુંડળ
સોહામણી	અંગેડી	ઢીંગલી	સહીઅરો	સંતાપ
વિમાહ	નિંદ	ખેંચતાણ	બળવંતા	ઝોડખપટ
માઠળીઈ	ધંતરમંતર	ભાંગીતૂટી	કચરોપુંજો	હુંકાળા
સરનામું	સિસોટી	મિનિટ	સંદેશો	ઢીમણું
દારકું	હિંચોળો	ફરજંદ	નીમણક	ચીતરામણ
હોશિયાર	ઢકા	કિનારે	દાનત	ગોરમટાળ
ચટાપટા	શિખામણ	સંપત	ખૂબસુરત	બરદાસ
દુઃખ	ખડખડાટ	દુખળા	સંકટ	પારધી
શીંગડાં	જરદી	ધગધગતી	સિંહ	પિએર
ટાંકણે	આચિંતી	રાજપાટ	પ્રમાણે	તડંગધુમ
ચઢાઈ	ઉપરાંત	સાહુકાર	તળાવડી	શેલો
ખંતીલા	અંગુડીઆ	કુંકડું	જગપતિ	મહિમા

૪૮] બીજા ધોરણ માટે અંગ્રજીતનાં મનોચરન ચાર આના.

કિશ	કસરતશાળા	આથમણી	દક્ષિણ	વિરોધ
ખુરસી	નિયાણુ	અધિકારી	હુડી	ચોકડ
જંતુ	વિષ	કાથળો	કથરોડ	ચણુ
તાંબાકુડી	ટંકશાળ	તાંબુ	ચળકાર	મળગેશ
શિરોઈ	થાળી	લોટા	ખુજલી	મુપકા
ઝીંઝો	ધુપેલ	મુવાળા	તમાકુ	મુગંધ
પાંદડાં	સળંગ	સેકડો	રાતડીવાં	મહીકીડા
ટેપરાં	હળપુણી	ધુસસી	સંતોષ	કેવત
કોઠ	ભોંચ	અથાણું	ચટણી	કૂલ
પાકટ	વેંત	જાવડા	શિઆળવાં	હિસાળ
સફેદ	ધઉં	રક્ષણુ	મધપુરો	ઈડા
આળમુ	છવડાં	ચીકટ	લિખાસી	લિખાતુ
ઘડ	આંગળાં	નિશાળ	ખુણેખોચરે	તુકસાંન
કાખડા	નીમકહલાલ	મુવાળા	ભુમું	શરત
નાળખંધ	અડીબલ	ગધેડું	ભૂકે	પુઠલી
મુશળ	સાંઘા	સંબધી	ઠેકડા	ઉદસીંગ

બીજા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” પાણા બે આના.
બીજા ચોપડીનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક” અઢી આના.

બીજા ધોરણ માટે “અંગ્રજીતનાં
મનોચરન” ચાર આના.

મેસર્સ સી. ડી. શાહ એન્ડ કો. કૃત.

લોકપ્રિય થઈ પડેલી અર્થની નોટા.

બાળવર્ગની નોટ ૦-૨-૦	પાંચ મીના અર્થ ૦-૮-૦
પહેલીના અર્થ ૦-૨-૬	છઠ્ઠીના અર્થ ૦-૮-૦
બીજીના અર્થ ૦-૪-૦	સાતમીના અર્થ ૦-૧૦-૦
ત્રીજીના અર્થ ૦-૫-૦	સુરત શહેરનો નકશો છપાયે
ચોથીના અર્થ ૦-૭-૬	ચોથાંસી તા. નકશો ૦-૨-૦
કન્યા વાચનમાળા પુસ્તક પહેલાના અર્થ ૦-૪-૦	
કન્યા વાચનમાળા પુસ્તક બીજીના અર્થ ૦-૫-૦	
કન્યા વાચનમાળા પુસ્તક ત્રીજીના અર્થ ૦-૭-૦	

બીજા ધોરણ માટે

અંગગણિતનાં મનોચલ ભાગ ૧. ચાર આના.

“ડિક્ટેશન શિક્ષક”

બાળપોથીના ૦-૨-૦	ત્રીજી ચોપડીના ૦-૩-૦
પહેલા ચોપડીના ૦-૨-૦	ચોથી ચોપડીના ૦-૪-૦
બીજી ચોપડીના ૦-૨-૬	પાંચમી ચોપડીના ૦-૪-૦

દરેક ધોરણના “મુખગણિત શિક્ષક” તૈયાર છે.

મુખર્ષી ઇલાકાની ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૪૫ આના.

હિંદુસ્તાનની સાં ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૪ આના.

કર્તા-છગનલાલ મોતીરામ શાહ, શાહપોર-સુરત.

